

АЛЕКСАНДР НЕВЈЕРОВ

ТАШКЕНТ

ГРАД ОБИЉА

С руског
Ник. Б. Јовановић

НАРОДНА КЊИЖНИЦА
БЕОГРАД

НЕВЈЕРОВ И ЊЕГОВО МЕСТО

Нова, послератна и послереволюциона руска лепа књижевност почиње видљиво романом Бориса Пиљњака „Гола година“, 1920 г. Рекосмо „видљиво“ зато што је тај роман у промењеној Русији новог кова и хаотичнога стања био, штоно реч, један сензационални успех који је писца, донекле и незаслужено, али свакако више него заслужено, издвојио из реда осталих писаца и створио од њега идола, да га, после, колебљива маса, по закону који влада масама, баци у прашину и да га критика поново ускрсне и даде му, више мање, његово право место. Борис Пиљњак је онај који је у Русији, први у уметничкој приповедачкој прози, претворио о револуцији, први који је своју уметност прилагодио револуцији. За њим и после њега отегла се поворка, али је он био први од великих. Зато смо говорили о „видљивом“ почетку. Иначе, „невидљив“ почетак, т. ј. такав какав су морали накнадно пронаћи историци и теоретичари књижевности, да би логички и аутентично отворили нову епоху, која је очигледно била ту, дао је Замјаћин три-четири године раније својим приповеткама (1916), кратким, елиптичним у стилу, кинематографским у динамици, машинске тачности, механичарске прецизности и — сувоће. Никакво чудо: Замјаћин је бродоградилшки инжињер... Него, о тим почецима већ је било речи у нашим предговорима делима из најновије руске књижевности с оне стране совјетских граница, а биће и више уз дела поменутих писаца, којих ће преводе Народна Књижница временом донети.

Ми смо већ у више махова напоменули да је та нова руска књижевност — нова поглавито темама, предметима, као што је нов и различан садржајно па чак и у формама нов руски живот после Светскога Рата и Руске Револуције. Иначе, то је природан и чистан наставак дотадашњег тока велике руске литературе, готово потпуно еволуционалај и тако мало револуционаран, и где, по речима једнога од Серапионове браће, Гогољ помрачује Лењина а година 1821 — те године родио се Достојевски — значајнија је по њу од 1921. Ново доба, као што поменусмо, дало је нов садржај и нове фабуле и можда је, календоскопском брзином доживљавања, унеколико убрзало темпо приповедачки, али само нешто више, јер је експресионистичка задиханост, паралелно са осталом Европом, ушла у руску књижевност још пре револуције, и већ 1916 са Замјакним била свршен чин. Уосталом, до нових форми морало је већ и само по себи да дође после великих психолога и аналитичара душе, друштва и времена, Достојевски — Толстој — Чехов, јер се дошло у литерарни њорсокак и настало тапкање у месту и стагнација. Нова Руска књижевност, која је толико дала иностранству, да га је чак књижевно и формирала, није отишла у иностранство да се на њему обнавља — пример Петра Великог остао је пример за друге, не за Русе — него се осврнула уназад, да у себи тражи обнове, као феникс из свога пепела, — и нашла га је на узорима Ремизов — Љесков — Гогољ; то јест посредством живог Ремизова преко вазда живог Љескова до бесмртнога и неумрлога Николе Гогоља. Његов је дух васкрсао у најновијима, у љубави за провинцију и за малог човека и у уметничкој форми —, кондензованом радњи и непосредној —, и у чари изговорене, од носно написане речи, а темпо и реч и роман, то јест форма, саме по себи су већ уметничко дело.

*

Борис Пиљњак и Николај Никитин, Леонид Иванов и Лидија Сејфулина пишу своја прва дела у вихру револуционарнога хаоса. Они, како је

негде речено, „оперишу на живоме“. Они немају времена за епску ширину. „Живот клокоће“, пише Сејфулина, „нема се времена ни за писање ни за причање. Најбоље је давати фрагменте.“ И заиста, сва дела те прве епохе носе карактер одломака.

Други, стрпљивији и мање темпераментни, труде се да проникну догађаје, да ухвате смисао и везу, појављују се више мање као историчари епохе. Такви су Константин Феђин и Леонид Леонов, који се, у својим синтезама, осврћу на велике узоре руске књижевности.

Затим, имали бисмо једну засебну и нарочиту и повлашћену од режима — групу пролетерских приповедача. Њих је у Русији врло много, а много је међу њима и режимскога шљама, који кроз пролетерску, режимску књижевност траже постигнуће сасвим некњижевних циљева. Овим пролетерима је најближа група т. зв. „попутчика“, који нису изразити „пролетерски писци“, али се држе режима или бар нису му далеко, често само и формално, чинећи уступке, и минималне, само да буду остављени на миру. У прве спада Арђом Весјоли и Александар Малишкин; код „попутчика“ један од најјачих је Борис Лаврењев (једна његова ствар изишла је у I колу Н. Књижнице), затим Димитриј Фурманов, Лебедински и др.

*

Романи као што су „Ветар“ од Бориса Лаврењева, „Огњени коњ“ од Ф. Гладова, „Недеља“ од Лебединског крајња су међа искључивој **владавини** револуционарних предмета у новој руској књижевности. Пиљњак и Иванов бацали су на хартију своје **непосредне утиске**, Феђин и Леонов дају синтетизоване **слике догађаја**, и они су прваци и инициатори. Већина приповедача и совјетских романсијера, маса, иде за њима **прокрченим стазама** и, што даље, све то више даје **клишета**. Један књижевни историк вели: „... Губи се смисао за стварност, аутори оперишу апстракцијама и манекенима. Сви се покуравају неколиким једва утврђеним канонима,

већ непроменљивим, у описивању белог официра, суровог и неукротивог непријатеља, који да би био занимљив, заслужује поштовање; или комунисте добровољца, који је потегао из руске низије или чак из сибирске шуме, у романима В. Иванова; или неподмитљивога Комунисте и оваплоћење марксистичке идеје — који је сасвим свеж сшао са страница декрета. Има и поп; тајни непријатељ режима, и поп преобраћени комуниста; отац — интелектуалац, пријатељ муза и стојичара, и интелектуалац — син, комуниста нагрисан самопосматрањем; има сељак сиромаш и сељак богаташ; има човек — што — је — видео — Лењина, и још других статиста има. Патетика, лиризам, хероизам су класирани, етикетирани, сервирани на велико и крчмљени на мало, па чак разашивљани и по кућама“ (Вл. Познер).

*

И тим полуваничним апологетима револуције дошла је реакција: Зошченко. Михаил Зошченко враћа се свакидашњици и ситноме човеку, ипак у иновоме времену и измењеној средини. Разуме се да и он даје сигнал за нешто што је већ било у ваздуху и добија следбенике. Валентин Катаев је најзначајнији.

Зошченко је ударио на „стандартизацију херојства“ избором нових предмета и новим речником; И сак Бабел руши на други начин. Он је био у срцу рата и револуције, али није хтео да, попут грамофонске плоче, буде непосредни, фонографски одјек догађаја. Он је сачекао неколико година, асимилујући примљене утиске, па се тек онда јавио — не романима и дугим приповеткама — већ минијатурно исцизелираним иовелама, где је свака поједина реч на своме месту, појавио се једном великом уметношћу, којој с уузори Мопасан и Флобер, негацијом ратне лирике и револуционарне патетике. И тако су Зошченко и Бабел, својим крупним талентима учинили да се руска читалачка публика из ратне и револуционарне психозе у лепој књижевности врати актуелим темама у литератури, да се врати, више мање, нормалиома, редовиома,

свакодневном, актуелном, прекужив кроз литературу рецидив страшне грознице, која је руски народ немилосрдно тресла кроз рат и револуцију.

*

Покушавајући да дамо у најкрупнијим потезима и уз што мање имена срж најновијег развоја руске приповетке и романа — у колико је то могуће савременику — оставили смо за свршетак групу писаца који се занимају дечјим питањем у земљи Совјета. Ово питање је једно од најважнијих у тој упропашћеној земљи, и управо на броју напуштене деце, која су предмет неколиких међународних експедиција и комисија, види се колику је социалну беду донео последњи политички експеримент у Русији. Десетине хиљада деце живело је онде и живи и сада у хордама и чопорима, као дивље звери, припитомљене и укроћене само у толико да се могу приближити друштву, да у њему и на њему испољавају своје криминалне неупитомљене инстинкте. Али о томе је доста писано у нашој штампи, као одјек целе једне литературе о дечјем питању у Русији, и на руском и на другим језицима.

Од руских белетриста највише су се истакли, начинив велику сензацију и постигнув ретке тираже, следећи: Ал. Невјеров, Огњов, Сејфулина и Бјелик с Пантелејевом. Чувено дело Огњовљево „Костја Рјабцев“ Народна Књижница донела је у једном од својих прошлих кола у моме преводу. „Нарушитељи закона“ од Лидије Николајевне Сејфулине — то су такође напуштена деца, ти страшни нарушитељи закона, с којима се администрација бирократски ухватила у коштац, док ту борбу треба водити средствима и начинима једне нарочите хуманитарне социалне политике, за коју Сејфулина и наставница и глумица и књижевница, као да даје реусит. Бјелик и Пантелејев написали су изврсну књигу „Република Шкид“; ту су њих двојица, бивши питомци једне школе за криминалне малолетнике, дали историју те школе, више фотографски, као докуменат, никако као уметничко дело.

То су, ето, главна дела о дечјем питању у новој ру-

ској лепој књижевности, која су имала велики утицај и подигла највеће дискусије. Међутим, роман **Ташкент град обиља** од Александра Сергјејевича Скобељева — Невјеров му је псеудоним — прва је и најзначајнија од тих ствари. Тај роман је и много искрежнији и миого хуманији од дела Сејфулине, и ако нема њеног хумора, а још мање хумора Костје Рјабцева, који би се поготову могао извати хумористичним романом. Али је дубока хуманост, дирљива простота причања и поред новог, м-естимично експесионистичког, веома успелог начина причања и њимпозитно позивање психе руског сељака, уметнички пројциране кроз душу једног детета, оно што је ту велика уметност. И то једна уметност, која је начинила ретку књижевну сензацију међу масама — иако роман, на први поглед, рекло би се, не спада у литерарну храну маса. Ја мислим да објашњење треба тражити у робинзоновско-путописно-егзотичној форми „романа“, који се појавио у јединоме времену, кад су се масе, тако рећи, „гушиле“ том литературом, вагонима импортираном са стране. Авантуристички фељтон, егзотични романи и већ знате какав филм. Одатле читава епидемија међу највећим руским писцима совјетске Русије да стварају литерарну егзотику; темама на дому или ван граница земље, често чак и са страним именима јунака и наслова. „Ташкент град обиља“ је једна руска „егзотика“ — чисто руска, на рускоме тлу и одатле, мислимо ми, толики успех код маса делу — далеком од маса и идејама и стилем. Нарочито стилем и класично простом фабулом. Не сметати с ума: у времену кад је егзотична књижевност деспотски царевала масама.

Поред овог свог романа (изишао 1923 г.) Невјеров (1866—1923) је дао један низ приповедака, од којих ћемо некоје донети у јединоме од наредних кола Народне Књижнице.

Н. Б. Ј.

1.

Умро деда, умрла баба, после њих отац. Остао Миша сам, с мајком и са два братића. Млађем четири године, средњем осам. Самоме Миши дванаест. Ситуација, ни за шта. Један окупио па само каше тражи, други узео нож деље ветрењачу — за на забат, да ветар показује, место играчке. Маги од силног гладовања побољева. Оде на воду, до реке, па се једва кући врати. И сад плаче, и сутра ће плакати, а глад не жали. Час једног сељака одвуку на гробље, час двојицу одједном. Умрла Мијајло, умрла тетка Марина. Нема куће у којој се не надају смрти. Имало је и коња и крава, па су их појели; почели људи да се дижу у лов већ и на псе и на мачке.

Дубоко се замислио Миша.

Породица велика, посленици мали. Он је најпоузданији. На самрти је и сам отац рекао:

— Ти, Мишо, имаш да будеш домаћин.

Изишао Миша на улицу а сељаци помињу Ташкент. Онде је жито врло јевтино, само је тешко докотурати се донде. Онамо две хиљаде врста, и натраг две хиљаде врста*). Без пара никако: треба платити карту а стаје нешто и пропусница.

Дуго слушао Миша, па ће одједном:

— А могу ли онамо и мали?

---

*) врста — руска миља — 1070 метара

— Да ниси намислио путовати?

— А зашто? Завући ћу се у неку пукотину — ко ће мене да опази?

Смеју се сељаци.

— Аја, Мишо, остаћеш ти лепо код куће. Такве главе се не враћају. Да растеш још једно пе'шест година, а онда слободно можеш на пут.

Међутим, Миша не верује сељацима. Види, Ташкент је град изобиља, и ништа га није страх. А се мало уплаши, одмах стане себе умиривати:

— Покушај, вала, ниси девојчица. Помоћ нико делити неће, а на рад не можеш. Читаво лето радио си са плугом место оца, и око коња умеш. Једино што година немаш много, а на послу те ни матори претећи неће.

Много се замислио Миша.

Не избија му из главе Ташкент — град обиља. Стаде ценити, од ока: две хиљаде врста није баш ни далеко. Ако ће пешице — јесте далеко. Укачи ли се човек на железницу — прелетеће за три дана. А пропусница му баш ништа не треба. Видеће људи, путује дечко мали, и казаће: оставите другови, то је Миша гладни. Зар има у њему колико? Ни пола пуда*), са све цревима. Истерају ли баш из вагона, може се два дана ипдржати и на крову. Верао се он по дрветима, и скидао гачачка гњезда; горе је то него кров, па ипак падао није...

Наиђе другар Серјожка Карпухин, годину дана млађи, обрадова се Миша.

— Хајдемо, бићемо двојица!

— Куда?

— По жито, у Ташкент. У двоје неће нам бити досадно. Ако се теби нешто деси — помоћи ћу ја теби. Деси ли се мени — помоћи ћеш ти мени. Окрени — обрни, овде се исхранити нећемо.

Серјожка не поверова од прве.

— А ако падне кишица?

*) пуд — 16 килограма

— У лето је кишица топла.

— А ако нас војници отерају?

— Ми ћемо да нас они не виде.

Серјожка је неодлучан. Чачне два пута нос,
и рече:

— Не Мишо, нећемо се ми докотурати.

Мишка се закле у Бога:

— Богами, стићи ћемо; само се немој бојати.

Сада су свуда црвеноармејци, они нас неће терати.
Кад чују да гладујемо, још ће нам и хлеба дати.

— Мали смо ми, уплашићемо се.

Окупи Миша доказивати: како то, мали. Није
никаква несрећа што је Серјожка млађи, о свему
ће водити рачуна он, Миша: он ће место на же-
лезници да тражи, он ће и људе да моли. Та, нису
они девојнице! Ајо загусти — претрпеће се мало.
Потерају ли их с железнице, не мари, двојица су,
неће их бити **страх**. Преноћи ће до јутра, мало ће
и пропешачити. А онда ће опет да се ушуњају у
воз, чим чиновници погледају на другу страну.

— А кад ћемо да се вратимо? — запита Се-
рјожка.

— Док се окренеш, ми се вратили. Онамо, нај-
више четири дана, натраг највише четири дана.
Накупићемо по двадесет фунти*) — па доста, да
се много не опгеретимо.

Серјожки запламте очи од радости.

— Довући ћу ја и цео пуд!

— Шта ће пуд. Отимају од оних што имају
много. Боље да после путујемо и по други пут, кад
већ будемо знали пут.

— Дела, Мишо, да не говоримо никоме!

— Дела.

— Знаш, ето ти и знам ја, и више нико. При-
лепиће нам се Коска и Вањка, а страх их кад им
човек и шипак начини. Не би с њима далекок

— А тебе није страх?

*) фунта — пола килограма

— Што да ме је страх? Ја ћу, ако хоћеш у по
ноћ чак и на гробље.

2

Мати је јечала на постељи. Млађи, Феђка, ву
че је за сукњу, завлачи прст у уста, тражи хлеба.
Средњи, Јаша, прави дрвену пушку, — да пуца на
врапце ради хране, па мисли:

— Да убијем три, најешћу се. Даћу малчице
Феђки и мамици. Ух, да ми је да оборим голубицу!

Уђе Миша у празну, гладну избу, капу набио
на очи, намрштен. Одједном поче личити на пра
вог великог сељака, па се и раскорачио по сељачки.

— А ти, мајка, лежиш?

— Није ми понајбоље, сине.

— Ја бих до Ташкента, по жито.

— У какав то Ташкент?

— Има једна варош, — две хиљаде врста одав
де, и жито је тамо бестрага јевгино...

Говори Миша мирно, домаћински, као велики,
прави сељак.

Гледа мати зачуђеним очима.

— Шта трабуњаш којешта, не разумем ја тебе!

Стане Миша причати из почетка. Има онде си
ла свакојаких јагода, а у житу се људи просто да
ве. Уједанпут може човек да донесе и по тридесе
фунти. (Намерно је додао десет, да би мајка боље
поверовала). Причао је течно, као да чита из књи
ге. И што је од сељака чуо и што је сам смислио,
— све је он то изложио. Онамо, највише четири да
на; натраг, највише четири дана.

— Ти се, мајко, не бој!

— А ако се кући не вратиш?

— Вратићу се ја.

— Пази сине, натераћеш ме да читаве ноћи не
спавам, и да само на тебе мислим. Матори сељаци,
па ни ти неће да путују.

— Сељацима је, мајко, теже. Треба им карта

и пропусница, а ја и Серјошка сакрићемо се сви-
ма пред очима. А све ти је једно, осим мене нема
никога да о кући води рачуна. Или ћеш, зар, да
пошљеш Феђу и Јашу? А мене неће бити страх.

— Па да отвараш очи, Мишо. Тако ти Христа
Бога, немој се пењати на кров. Нека те сам Бог
сачува, стремкнучеш у ноћи, убићеш се. Боље
поклони се до земље коме треба, е да би те сме-
стио на неко мирно место: Шта ћу ја црна, кад
останем сама?

— Не бој се, мајко, нећу ја пасти.

Прегледа Миша опанке, подбивене на петама,
намргоди се.

— Не ваљају, ни ђавола!

Али се истога часа умирио.

— Него није хладно, може човек и бос.

Бритвицу је наоштрио на опеци, шилом про-
бушио рупицу на држаљи, обесио ножић о кајиш
да га не изгуби. Наспе мало соли у крпицу, веже
чвор на тврдо, да се не би просула. Намота ку-
дељно конопче, нека му се нађе: ко би га знао,
шта се све може да деси на путу! Покојни отац је
увек тако радио: макар и до трга пошао, узимао
је резервну руду, точак, рукуницу. Точак Миши
не треба, а конопче може и добро доћи.

Узе мати врећицу од пуда, удари закрпе на
обема странама.

— Хоће ли бити доста једна, Мишо?

— Дај две, из две се неће просути. Можда ће
давати разне врсте жита.

Поверова мати.

— Истина је, Мишо. Узимај све, шта буде.
Можда ћеш донети мало и у зрну, за сетву.

Скиде у филеру кошуљу са себе мати, одсече
црвену полу, за цак.

Престао Јаша да деље дрвену пушку, погледа
с чуђењем буразера.

— Мишо!

— Е?

— Иде с тобом и Серјожка?

Не одговори Миша. Изиђе у двориште, о-
сврте се на све стране.

Глад, баш!

Точак се ваља, јарам се ваља, а немају ни ко-
ња, ни краве немају. Пре су им кокошке кокода-
кале, петао се дерао из петних жила, а сад голи
диреци и бедан кров. Него, не мари. Пође ли му
за руком да срећно стигне до Ташкента, све ће би-
ти боље. А главна ствар, не треба се бојати. Пату-
ју и други, зашто и Миша не би покушао. Он је
само по годинама мали, у послу га неће ни велики
да претекне.

3

Сељаци на улици су опет говорили о Ташкен-
ту. Облетали су мислима невиђено, слушали о
грозним виноградама; задикивали се међусобно
пшеницом двеју врста: црвенком и тврдунком. Це-
не нису високе. Прави рај! А тешка је ствар доћи
донде: хоће се карта, тражи се путница.

Миша се није плашио.

Као у причи ширио се пред њим Ташкент,
град хлебни. Виногради, и још какви! Од шале
да набереш пун џеп осушених кајсија. Чудна ми
чуда што је кришом, кад нико не види.

Причали сељаци да је тамо ваздух много врућ,
може човек да се угуши, — али се ни тога Миша
није плашио. Зацело има нека речица, као и у нас
А кад има речица, може човек и да се купа.

Кад је Серјожка споменуо киргизе, поред ко-
јих ће морати да прођу, Миша се ни ту није пре-
стравио.

— Ако су киргизи људи, шта има човек да их
се плаши?

А можда нису људи?

— Видеће већ, има када. Сад ће сељаци да
им напричају читава кола.

Притискао пољане мук. У небеском плаветнилу
ћурличу шеве. Ниже, зуји жица на телеграфским
стубовима, који се у дугачкоме низу губе у да-
љини. Иза стубова — железничка станица. На ста-
ници железница. Миша ју је видео двапут, кад
се с оцем возио у Самару. Занимљиво! Пређе ми-
лећи једно педесетакхвати, кад из димњака поку-
ља дим, ложи се као пећ, а пиштаљка звижди.

Иде Миша у очевом капуту, опасан војничким
опасачем, измахујући штапом на широко. О раме-
ну му врећица од пуда. У њој друга врећица, са-
шивена од црвене материне поле. У црвеној вре-
ћици цимента од тенећке, крпче са сољу, комад
хлеба од траве и стара бабина сукња, коју ће про-
дати варошанима.

Серјожка је корачао бос с његове леве стране.
Велики сељачки опанци с дугачким женским чара-
пама беху му пребачени преко рамена. За опанке
везана два цака, урољана у трубу.

Иду они и уговарају да се не раздвајају. За-
немогне ли један, онај други да га пази. И који
што добије први, да поделе братски.

Кад се указала мала станица, Серјожка рече:

— Погле Мишо, ено малог дима! Је ли то на-
ша железница?

Миша принесе длан очима.

— Сад је цела железница наша. На која ко-
ла стигнемо пре, онамо ћемо и да кренемо.

— Има ли их много?

— Двадесетак.

— Ти ћеш напред.

— Ја шта.

Серјожка се осмехнео.

— А ја се ипак не бојим. Колико смо већ
врста прешли, а ноге ми се нису умориле. Дај да
бројимо хватове!

— Ја имам дужи корак.

— И ја ћу да пустим корак.

Миша је саветовао:

— Не вреди се журити, горе ћеш да се умориш.

На ћувику седну, да се малчице одморе. Из-
несоше крпице са сољу, простреше на травици.
Серјожка рече:

— Ја имам више соли од тебе.

— А имаш ли хлеба?

— Метнула ми мајка четири кромпира.

— Од кромпира нећеш да будеш сит, треба
хлеба.

— Одакле?

Мишка се намргоди.

У врећи је имао комад хлеба од траве. Било
би добро, да је и код Серјожке комад хлеба од
траве. Онда би код обојице било подједнако, а
овако је на штети. Да загризу по три пута — оде
половина.

— Зашто ниси понео бар мало хлеба.

Серјожка је лежао на трбуху, сисајући влат
траве. Очи му постадоше тужне, горња усна се
дизала као да ће се расплакати. Погледа на ону
страну где је остало село — чак се ни звонара не
види. Унаоколо пољана и телеграфски стубови.
Ако окрете натраг, кући, — до вечери стићи неће.

Би Миши жао другара.

Сети се уговора да се међусобно помажу, те
откиде парченце хлеба.

— На! Кад дођемо на станицу, вратићеш. А
ти мислио, жао ми хлеба?

Серјожка је ћутао.

Појести је могао више од фунте, а Миша му
дао само мрвичак. Ако се на станици не буде де-
лило јело, чекај до ујутро. Ако не буду делили
ујутро, чекај до вечери. Погледа још једном на
ону страну где је остало село, уздахну.

— Зашто уздишеш?

— Онако, навлаш.

— Је ли те страх?

— Е, страх! А чега да ме је страх?

— Сад, и овако и онако, не стиже кући до до вече. У вече ће да навале курјаци...

Осврте се Серјожка на све стране, а Миша га застрашује језивим причама.

— Кад дођеш до Јефимове јаруге, а онде но-
ћевају мангупи. Ту скоро отели једноме сељаку ко-
ња а њега замало што нису убили.

Диге се Серјожа, седе и подвуче ноге, по-
гледа друга, у страху.

— Колико дана можеш да трпиш а да не
једеш? — запита Миша.

— А ти?

— Три дана ћу моћи.

Серјожка уздахну.

— Ја више од два да истрпим нећу.

— А колико би живео без воде?

— Један дан.

— Мало. Ја бих живео дан, и још по дана.

Кад су отишли с ћувика, Серјожка рече из-
ненада:

— Издржао бих и ја дан, и још малчице пре-
ко тога.

5

Ево и те невиђене железнице.

Куће на точковима, читава улица, из сваке ку-
ће извирује народ. Топло у тим кућама, сељаци
и њихове жене пењу се на кровове, помажу једно
другоме, упиру одозго. Одозго лете цакови, чајни-
ци, платнене торбе. По крову иде војник с пушком,
подвикујући гласно на сељанке и на њихове људе:

— Овамо је забрањено!

Сјури их с једнога крова, они се пењу на
други. Опет лете одозго вреће и опет виче војник:

— Не овуда!

Миша је, исто тако, хтео да се успуже на
кров, да је ближе народу, али кад се не сме, неће

Ташкент

2

се ни пењати, мора се знати ред. Серјожка ништа не разуме. Забленуо се, ни с места да га помакнеш.

— Зашто их гурају оданде?

— Не сме се тамо — државни. Видиш, војник с пушком.

Ни сељак с двома врећама такође не схвата. Стерао капу на потиљак, жестоко се замислио:

— Куд би да ускочи?

На трима крововима је био, — нигде се не сме. Појурио најдаљем вагону, иза пумпе, тамо се зацело може. Миша потеци за сељаком, а све жури Серјожку:

— Пожури, де; немој заостајати!

А Серјожка чак и не схвата.

Десно — ствари невиђене, лево — ствари невиђене. У њихову селу на бандерама по три жице —, овде по осам, у два реда. Висе неке стаклене кугле, дувају људи у пиштаљке. Два сељака прођоше с фењерима. Гвоздене шипке свуда, и притврђене шрафовима. Спотаче се Серјожка о једну шипку, а спреда се ваља, право на њега, кућа без прозора, крцкају точкови.

— Прегазите те, дете, одлази!

Пуза се сељак са две вреће на кров од вагона, а Миша за њим узгоре, као мачка.

— Куда ти?

— У Ташкент, ја и Серјожка.

— Силази брже, не иде овај за Ташкент!

— А куда ће, чико?

— У Сибир! У Сибир! Искачи!

Закуца Миши срце, и диже му се коса на глави. Где је Сибир? Какав Сибир? Седи он на крову, Серјожка се устумарао око точкова.

— Пењи се, Серјожка, пењи!

Хтеде Серјожка да се ухвати за степеник на вагону, али вагон крете.

— Тешко мени!

Јури Серјожка упоредо с точком, не заостаје. Дах му се пресекао, глава му се тресе, у очима мутно.

— Куд ће он да стигне!

Јако заболe Мишу срце, жао му друга: про-
паше. Биће га страх и кући да се врати. Скочи
ли док вагон иде — разбиће се. Врло оштро кре-
нуо је вагон: кров се љуља, точкови грувају.

Сапле се Серјожка, полетео стрмоглавице на
тло.

— Оде, уби се!

Гледа Миша пут станице, и Серјожку који је
пао, сети се уговора да један другог у невољи не
остављају. Шта да ради? Мораће да се врати с
идуће станице. А вагон одједном пошао спорије,
па стао: мора да је нешто заборавио. Гурне један-
пут унапред, а онда удари другим путем. Још
једном гурне унапред, и опет удари другим путем.
Једно пет пута окретао се овамо и онамо. Изађе
чак у пољану, иза станице — стаде. Машина испу-
сти душу, и скрете у страну.

Сељак с двама врећама окупио па грди.

— Види молим те, нечисте силе! А ја мислио,
онај прави, и да вози за Сибир...

Миша срећан, премире од милине.

Дотрчао на станицу, кад тамо Серјожке нема.
Потрча месту где је Серјожка пао, али ни места
тога нема. Изгледа час као овде, час опет онде.
Мајао се, мајао, и једва пронашао другара код
стражаре скретничара. Забио Серјожка главу из-
међу колена, плаче.

Миши се ово није свидело.

— Зашто плачеш?

— Изгубио си ме.

— Одсад ћемо се држати један за другог,
распитаћемо се лепо који пут води у Ташкент, не-
ћемо се више качити насумце. Чекај да ја мало
отрчим до станице, да чујем шта говоре сељаци.
Не мичи се одавде, остани на овоме месту.

Поговора нема: Миша је вођа.

Прибио се Серјожка уз стражару, зажмурио.

— Баш сам будала! Зашто да кренем?

Гладан је, плакао би. Заборавиће Миша њега, сешће сам и отпутоваће, а он ни пута не зна како ће натраг кући. Па и да зна — како ће: кад стигне до јаруга — а тамо мангупи. Велике сељаке убијају, а шта ли је тек за њих један мали дечко? Ништа: кврц, и готово.

А код куће зацело мисле: кад ли ће Серјожка допутовати? Иде мати од суседа до суседа, прича: „А наш Серјожка отпутовао у Ташкент по брашно.„ Стара-мајка поготову неће ни дочека-ти — умреће. Добра је стара-мајка. Од кад за себе зна Серјожка, од ње није добио батина. И мати је добра. А каква ли је тек речица! Цело лето може човек да се купа, само да није глади.

Домилело вече на станицу, забрађује дрвета црном повезачом. Запалиле се кугле на стубовима, у стражари с оне стране зида неко куца.

— Дррр! Дррр!

А Мише нема. Укачиће се сам и отпутоваће.

Опет неко куца с оне стране зида:

— Дррр! Дррр!

Хтеде Серјожа да завири у прозор, а поред стражаре — она неман с огњеним очима: дахће, грува, хукће. Одозго лете варнице. Кад ти одједном пред самом стражаром нешто фркну, са стране покуља дим — па право на Серјожку. Утече Серјожка безобзирце од стражаре, и заборавио чак и торбицу с опанцима.

6

Свршио Миша одједном два посла: дознао за пут у Ташкент и искамчио корицу хлеба од друга до веноармејца. На све мора сам да мисли. Хлеба нема, пара нема, а Серјожка неискусан. Мораће малчице да га прихрани, да не занемогне. Гурње Миша корицу у џеп — да му је да загризе дња пута — помисли:

— Па да му дам малчице, носи га ђаво! Платиће доцније.

Хтсде из оних стопа да појури стражари, али опази кроз прозор телеграфски апарат. Чудо једно! Излази из њега бела пантљика, а човек куца прстом. Други човек са слушалицом на уву разговара по жици. Забленуо се Миша, па и не памти како је гурнуо у уста ону корицу хлеба. Сети се гладнога Серјожке, поче га грести савест:

— Зашто је појео?

Дотрча на оно место где је остао Серјожка, а Серјожке нема. Ето оне исте стражаре с једним прозором... или друге, што личи на ону. Шта је? Биће да је мало забасао. Скренуо на другу страну — избио у пољану. Камара сламе бели се, месечина над самим ћувиком, посматра Мишу. Од људи ни трага ни гласа. Само, чекић лупа из станице, и неко цвили у јендеку. Приђе ближе, кад у јендеку жена с децом. У средини гаси се ватра. Коса код жене разбарушена. Клима жена главом, и све приговара:

— Мила дечице моја, куда ли ћемо ми сада?

И Миша помисли:

— А куд ли ћу ја?

Врати се на станицу, викне.

У засеоку залаја пас.

— Е, како му ово испаде! Где сад да тражим?

А да га остави не сме: уговорили су међусобно, заклели се један другоме.

— Будала ја! Да путујем сам — куд би мој крај!

Седе Миша, на станици, поред врата, замисли се. Седео он тако, седео, а очи му се почеле склапати. Он их отвори, а оне се опет затворе. Сети се Серјожке, уздахну.

— Куд сад да се дева? Наћи ће га он већ, ујутро.

Паде Мишина глава на колена, а тело му заплива некуд у вис. Плови као на крилима, диже се све више и више.

Виче мати одоздо:

— Пашћеш, Мишо; куд си се то испео?

А Јаша, брат, стреља голубове из дрвене пушке. Опали једанпут — голуб. Опали још једанпут — опет голуб. Побџ десетак комада. Обесио их о конопче, па окупи тим голубовима да Мишу удара по глави.

Наљутио се Миша, хтеде да удари Јашу, кад тамо — а пред њим војник с пушком!

— Забрањено овде лежати!

Прође једно кученце, ођуши ваздух. Завири у врата, пође даље на прстима. Изџије сељак без капе.

— Зашто ти ту зебеш, деране?

— Ја сам ти, чико; жив заспао.

— Куд путујеш?

— У Ташкент ја и Серјожка, а он некуд залутао.

— Хајд иди у трећу класу, проспавај мало.

Ушао Миша у трећу класу, а света у трећој класи — нема човек где да нагази, полегла густа гомила. Изнад њих дигла се пара, као у амаму, а у тој пари чује се: плачу, пљују, изркњују се. Неки старац мили, као рак — налатке унапред. Њега грде а он мили.

— Куда тебе носи ђаво?

Очепио Миша неког по глави, уплашио се. Диже се глава, дрекну:

— Шта се ти вучеш овуда?

— Тражим Серјожку.

— Мора да си неки кесарош!

Још један привиче:

— Најурите га — украшће шта!

Процуњао Миша једном страном, нема Серјожке. И на другој страни — нема Серјожке. Као у земљу да је пропао. Да не тражи не може: зар се нису договорили. Гурне се Миша у последњи кут, а Серјожка се шћућурио и спава.

— Еј ти, скитнице!

Отворио Серјожка очи — не схвата. Глас као

да је Мишин, и као да није Мишин. Лице као да је Мишино, а глава као да није Мишина. Миша га опет повуче за руку.

— Устај! Ја сам, једва те пронађох. Зашто утече са онога места?

— Страшно је тамо!

— Ух, страшно! Па није у шуми! И ниси ме послушао. Срећа твоја што те нисам престао тражити. Остао би сам — не би ти баш било мило. Зар се може тако? Будало! Договорили смо се да заједно путујемо, па се морамо један другог и држати.

Шмркнуо Серјожка на нос од силне увреде, протрљао очи песницом.

— Добро де, немој плакати, не љутим се ја. Само немој више тако. Јеси ли мало одспавао?

— Хоћу да једем.

И Миша је такође хтео да једе. Олиза усне, помисли:

— Седеће ми тај на грбачи.
Гласно је рекао:

— Баш си ти чудан, Серјожка, не умеш да трпиш! Где сад да нађем хлеба? Кад дођемо у Ташкент, најешћемо се. Буде ли ти мало, даћу ти и свој део. Зар ја жалим?

А сам држи у врећи комадић хлеба од траве, од куће: намерава да затаји. Жао му друга, а ни себе не би да оштети. Та зар он, Миша, не води о свему рачуна, њему и хране треба више.

Сети се уговора — да деле братски — наљутити се. Уговор му везује и ноге и руке — боље да није ни уговарао. Извади оно парченце, и нехоте откиде мрвичак.

— Узми, вратићеш доцније. Сад су код тебе два моја парчета. А где ти је торба с џупанцима?

— Остала на ономе месту.

— Лудо! У шта ћеш сад да метнеш жито?

Серјожка одврати главу.

— Нећу ја у Ташкент.

— Зашто?

— Много је далеко.

— А како ћеш кући?

— Стићи ћу, полако.

— Иди, ако те није страх. А ја не марим такве другове, који би сваки час да загребу. Час би да путује, час опет неће да путује...

Дуго су ћутали.

Неко је викао кроза сан, обавијен паром:

— Оде, оде! Оде воз!

Одмах ту, издиже се сељак огромне разбарушене главе па, исто тако, рече некоме:

— Сви ћемо помрети! Мени почеле ноге да отичу.

Изиђе Миши пред очи Ташкент невиђени и две вреће, напуњене. У једном паку бело брашно, у другој врећи црно брашно. У трећој врећици — пшеница, биће је десетак фунти. То за сетву. А пшеница није као наша. Крупна! Гледа Мишина ма-ти оне две вреће, и плаче од радости.

— О Мишо, Мишо! Баш си добар син, стараш се за све нас. Де легни мало, одспавај. А ви децо, не галамите!

Отворио Миша очи што ништа не виде, и опет затворио.

Да ли то по крову неко иде, или киша ромиња? Него свеједно, брига њега, жив је заспао. Сутра ујутро сазнаће све, у танчине. А горе, испод саме таванице, више се дрво с границима, све ниже. Устури се Мишина глава, а на дрвету јабуке, као чичак. Крупне јабуке, по две песнице у свакој. Паде једна, право Миши на главу, а Мишу мрзи чак и да се окрене, мрзи га да пружи руку, да узме јабуку.

— Него свеједно, брига ме, жив сам заспао...

Серјожки гадно у устима.

Изео онај комадић, још више се надражио. Олиза десни, поче да гризе нокте. Чисто му се црева преврћу, регби сва му се утроба цепа, у ра-

нама. Гледа, заспао Миша, и поче пипати Мишину торбу.

— Да нема сакривенога хлеба?

Напипа цименту, помисли:

— Хлеб!

Зарадова се и престрави:

— Ух, пробудиће се Миша! Или ће да ме изудара, или ће да каже: „Зар те није стид? Сматрао сам да си добар, а ти се начинио лопуџа“.

Држи Серјожка Мишину цименту у врећи, мисли:

— А ако не поједем сав?

— Ипак греота.

— Зар сам ја баш хтео: гладан сам.

— Узимај, ако те није стах.

Помрсише се Серјожкине мисли: и узео би, и не би узео. И једе му се, и срамота га од другара.

Привуче се тешки сан, стаде савијати Серјожкину главу, уљуљкивати Серјожкино тело.

— Спавај!

Дуго се Серјожка борио с тешким сном. Очи отварао, главом тресао, рукама грчевито пипао циментицу у врећи.

— Страшно ми се једе...

— Спавај! Сутра ћеш се најести.

Положио тешки сан Серјожкину главу крај Мишених ногу, у устима му топло и мирно. А неки мио глас говори:

— Не ваља красти, претрпи се мало.

7

Ујутро пусте на перон ташкентски воз.

Подизаше се сељаци са сандуцима, подизаше се жене с дечицом. Вреће се прте, звецкају ведрице, чајници, самовари. Опружише се сељачка леђа, рашчупаше женске главе; испод кошуља влажно.

Оборио народ некога.

— Стој!

— Чији ти је то џак?

Милиција!

Завнја жена нестало јој џак, млата песницама
сељак.

— Стој!

— Гру!

Стрмоглаве се два сељака преко сандука —

— Откиде се сандук с кожнога ремена —

— Гру!

Стровале...

Није се то река сјурила у поводањ — него
народ навално са свих страна, из свих кутова. Из
јаруга измилели, иза зидова се поизвдацили —
босн, у рнтама, кишом тучени, ветровима ши-
бани.

— Склањај се!

Заглуноше крововн вагонски под стотинама
ногу. Рикну предјутарњи мрак стотинама гласова.
Тешко дишу сељаци, предншу. Руке дркте, ноге
се тресу, очи се колаче, у страху.

— Склањај се!

Женама помажу да се пењу, сандуке бацају
у вис, вреће бацају у вис, децу бацају женама
у наручје. Кркљају, задувани.

— Задочићеш!

— Друже, друже, то је моја жена!

— До ђавола!

— С каквим правом?

— Тераај!

— Ива-а-ане!

— О, пасји синови!

Вуче Мнша престрављенога Серјожку, гњура
се под вагоне, удара главом о точкове.

— Жури!

А вагонска врата високо. Па Мнша и Серјож-
ка никако да досегну до вагонских врата, никакко
да се укаче. И нема за шта да се ухвате.

— Чичо, помози!

У вртлогу се круже сељаци и њихове жене,
газе се, даве, не припуштају вратима.

— Пењи се на кров!

— Где је чајник?

— Другови, чајник је наш!

— Шљис! — по зубима.

— Коцкаре!

— Убиј душу!

Оптрчао Миша двапут око воза — нико да
помогне. Шта да ради? А сељаци појахали чак и
пуфере, и жене појахале. Пењу се девојке, рас-
кречиле ноге на мушки начин. Дакле, ту се још
може. Скочио Миша, појахао пуфер, па виче:

— Овамо се пењи!

А Серјожка не може да се попне.

— Чекај да те издигнем!

— Пашћу ја одавде.

Страшно се ражљутио Миша, па је чак и зу-
бима шкргутнуо.

— Јаче, не пуштај!

Ухватио се Серјожка љубима рукама за гвозде-
ну капицу, а ништа не види очима.

— Уцмекаће мене ово овде.

А одмах ту, иза зида, војник псује сељаке:

— Марш одатле!

Уздрхта Серјожка — ни жив ни мртав.

— Леле мене!

Миша му шапуће:

— Ћути, само ћути, не види он нас. Немој
кашљати!

— Не држе ме руке.

— Престани, не говори!

— Мишо, слатки Мишо, тек што нисам пао.

Ту се Миша сасвим наљутио.

Пљуне под пуфер рече:

— Падни, а ја одох сам...

Заћута Серјожка, али војник спази Серјожкину
главу.

— Ко је?
Заглибили се.

— Силази!

Шта могу.

Или силази, или дреши језик. Миша ступи у преговоре.

— То је, друже црвено армејче, дечко из нашега села, путује са мнош.

— А ти, који си?

— Ја сам из Лопатина, среза бузулучког. Путујем по брашно, у Ташкент.

— Покажи исправе!

— Пашош?

— Даћу ја теби пашош!

А други војник дера се одостраг:

— Терај у локал-чеку!

Миши се срце стеже:

— Ту, па крај!

Серјожка — ни жив ни мртав.

Ухватио га војник за руку — као да ће је из рамена ишчупати.

— Балавадија! Само транспорт уништавате...

Ето ти, на! Кренули по брашно у Ташкент, а доспели у локалну чеку. А локал-чека ће свакако да им суди. Чуо Миша ту реч од сељака — нису богзна како хвалили. Да војнику однекуд тутну нешто у шаку — него од куда паре? Да силом плачу — неће им веровати. И воз ће да оде. Окрећу се разне мисли Миши по глави — ништа да смисли. Види — Серјожка окупио па слини, те удари у лукавство.

— Шта слиниш? Не воде нас ваљда у апсу. Кад виде откуда смо, пустиће нас да идемо својим путем.

Затим рече војнику умиљато:

— А зар се с нама и може друкчије? Сви се ми вучемо куд не треба...

Ћути војник.

— Друже црвеноармејче, зар баш не можете

нас двојицу да пропустите? Па ми смо вам од-
гладних?

— Само напред, путоваћеш сутра.

Миша помисли:

— Како да га превари?

Ухвати га за руку, шапуће:

— Друже црвеноармејче, ено провуче се се-
љак.

— Где?

— Ено онде, сео иза вагона.

Гледа војник, а на вагону, као на срећу, чуче
две жене.

— Стојте ту!

Миша прихвати весело:

— Стој, Серјожка, стој! Да причекамо друга
црвеноармејца — нема он кад с нама да се бакће..

Отрча војник да тера оне жене, а од света
нигде ни живе душе унаоколо. Управо тада. По-
маче Миша врећу на леђима, шапуће Серјожки:

— Немој викати! Дај руку!

Прво су трчали иза станице, поред крављих
стаја, у помрчини су забасавали на гомиле ђубрета.
Диглоше неко дремљиво псето. Разлаја се псето,
устрои Серјожку. Избише код напојника, загњу-
рише се под вагоне, у самоме репу воза. Поседеше
малчице, па одмиле даље. Омириса Миша руке,
отпљуну.

— Направио неко овде гомилу, бес ђавољи!
Јеси ли се и ти умазао?

— Јесам, умазао сам се.

— Не дотичи ме се!

Извире напоље — нигде ни живе душе. Шта
је то? Негде здраво далеко бучи народ.

Серјожки се диже коса на глави.

Ударе у другоме правцу — а воз им испред
носа.

— Видиш ти где је!

А сељаци и сељанке лагано се привлаче возу..

— Немојте викати!

Поможе Миша другару, груну га у леђа.

— Пењи се!

— А ти?

— Пењи се, не разговарај.

Поговора нема: Миша је вођа.

Полио се Серјожка — не зна где да стане.

Дотаче се једнога места — вруће.

— Мишо, овде је фуруна.

— Ћути!

Одједном, писне нешто изнад саме главе, па трже, а доле, под ногама, ф-фу! ф-фу! ф-фу!

— Серјожки се диже коса на глави.

— Леле!

Прво су се возили лагано, затим све оштрије и све жешће. Риче нешто изнад саме главе, грми, тресе, а варнице сукћу. Ветар окупио па фијуче у лице, шиба по глави, ух, ако се машина преврне, поломиће све у парампарче, нико жив остати неће.

Загледа се Серјожка преда се, и устурн ужаснут: у сретање им јури неман са огњеним очима, сад ће, сад, све да стуца у праšину!

А неман — поред машине.

— Жж — ж!

И ништа не стуца у праšину.

8

Дуго су се они возили.

И никако да разумеју: трчи ли то земља, или машина јури. И куд јури — никако да схвате: напред или натраг. Час изгледа напред, час се чини натраг. Сва се земља окреће у месту, а машина са целим оним народом јури кроз ваздух. На мостима преко јаруга страшно је грмело под точковима, а саме јаруге искрсну само за тренутак пред очи попут црних разјапљених уста.

Ујутру им је лакнуло.

Прострла се поља, јуре поред њих стражаре, сељаци на коњима, жене, деца, села.

Миша, заморен преко ноћи, спава тврдо код димњака од локомотиве. Једна жена доји дете. Сељак, раздрљена оковратника, измешта вашке испод кошуље. Друга нека жена виче сељаку:

— Не бацај на мене!

— Испустих ваш.

— Где?

— Ево овде.

— Ђаволе вашљиви!

— Не псуј, наћи ћу је ја већ: ровашо сам ја њу — лево уво јој расечено и бела звезда на челу...

На успону машина успори брзину. Поче дувати, бректати, стаде.

— Стигосмо! — помисли Серјожка.

А сељак рече другоме сељаку.

— Машина не ради.

— Значи, неће ни кретати?

— Разглавила се.

Изиђе човек у црној замашћеној кошуљи, стаде лупати чекићем по точковима. Изиђе још један човек. Машина трже још једно два пута, па опет стаде. Поскакаше сељаци из вагона, и жене, да се на топломе ведроме јутру начете у полукруг чучећи „себе ради“ код саме машине.

Серјожка помисли:

— Видиш, овде је слободно свакоме.

Хтеде и он „напоље“, али се бојао да искочи, да не заостане, па је кроза сузе трпео своју муку.

— Мишо, хајдемоте заједно!

— Не. Ја нећу.

— Мени се страшно иде.

— Скачи брже!

Тек што је Серјожка хтео да искочи, а онај народ повиче:

— Пењи се, пењи, оде!

Хукну машина, запишта звиждаљка — креташе.

Серјожка се расплака.

— Хоћу напоље!

— Чекај мало, не треба.

После једног тренутка или два Серјожка се
ухвати грчевито за панталонице.

— Не могу више да трпим.

— Чекај мало, сачекај! Скоро ћемо на ста-
ницу.

Није било мило Миши да се срамоти због
другара, али Серјожка исколачи очи престрављене
очи, у лицу дође блед.

— Шта ти је?

— Оде... из мене!

— Ћути, не говори. Седи ево овде!

Сео Серјожка поред жене, а жена говори:

— Базди нешто?

И сељак се осврће.

— Олабавио неко петљу!

— Како олабавио — кад заудару на живо.

Серјожки би лакше на стомаку, седи — не
миче се.

Мишка га мува у слабину.

— Ћути!

9

Кад су, на станици, ушли у шуму од вагона
стадоше брзо промицати главе, руке, ноге, коњи,
таљиге на вагонским платформама. Машина се за-
уставила далеко од станице. Сељаци и сељанке
поискачу истога часа, искоче и Миша и Серјожка.
Миша је малчице шантуцао на леву ногу, а Сер-
јожка се потпуно одвикао да иде по земљи. Глава
се окретала, ноге се спотицале, па су им опет, као
оно на машини, пред очима вагони пливали, пре-
вртали се у само небо. Вуче Миша Серјожку.

— Хајде, брже!

— Куда?

— Не може овде — видеће...

Одоше са опасног места, нађоше се на празноме имању испод једног високог плота. Серјожка диже из траве завртањ и веома се обрадова. У глави му блесне домаћинска мисао: „Затребаће код куће“ — али Миша рече:

— Шта си то метнуо у џеп?

— Шраф.

— Баци!

— Зашто?

— Вршиће претрес...

Серјожка се намршти. Жао му да баци завртањ, и све се више љути на Мишу. Какав се он то начинио старешина — свуда завлачи нос! Него да он окрене и да га никад више не слуша. Израстоше одједном пред Серјожком све Мишине увреде — да га је чак и у носу почело голицати. Стегнуо онај шраф, и мисли:

— Нек удари!

Миша се још више наљутио.

— Баци!

— А је л' ти жао?

Миши није било жао. Просто једило га, што је Серјожка дигао са земље леп шраф а он, Миша, није га дигао, зато што је све време мислио на жито и није шарао очима испод ногу.

— Како смо се нас двојица договорили?

— Како?

— Да све братски делимо.

— То смо казали за хлеб.

Леже Миша на леђа, гледаше дуго у плави, кудрави облак што плови по туђем, далеком небу. У цревима га почне боцкати као чиодама, у устима се појави слуз, што усне лепи. Отпљуну. Стеже главу обема рукама, стаде назувати опанке. Обувао се расејано. Прегледао врвце, излизане пете на опанцима, нестрпљиво истресао прашину из чарапа. Погледа крадом на Серјожкин џеп, у ком је био онај саблажњиви шраф. Почеша се по глави. Ком не треба — тог, ето, задеси срећа. Он се, видиш,

Ташкент

3

заузима ,трчи, смешта обојицу у вагоне, а шраф нашао други. Тресне Миша чарапом по опеци, рече:

— Молим те, задржи тај твој шраф, шта ће он мени...

Серјожка усне надуо, очима затрептао.

Узносио му се завртањ у песници, реби прирастао за хрпав длан. Биће батина, ако Миша стане силом отимати. Какав ми је то старешина — никад човек ништа сам да учини!

Миша погледа испод очију.

— Такви другови ваљају само за то, да се с њима човек воза по разним путовима. Ако је да се ждере мој хлеб — ту си први. А пристао би да се тим шрафом и задавиш. Ко те је ишчупао из локал-чека? И опет ћеш да упаднеш, ако се ја не заузем. И не дам ти више хлеба, и отпутоваћу сам, без тебе. А ти остај са тим тројим шрафом...

Серјожки су усне подрхтавале, на очи од увреде падао мрак. За часак би му се као лабавила песница, да се поново још јаче стегне. Није га жао завртања — него мори га јед. Зашто да Миша буде такав старешина? Зашто да њему није слободно да макар шта учини сам?

Пођу.

Хтеде Серјожка поред њега, Миша га одгурне гурне.

— Хајде онуда, шта ћеш ми?

Мрдну Серјожка носом, пође одостраг. Погледа, завртањ у песници, отре га о колено. Штета! А да не да, не може. Одвео га Миша у туђи крај, узеће па ће и да га остави на путу, код киргиза.

Обузе га тута.

Лизну завртањ два пута, рече изненада:

— Хајде, Мишо, па чији буде!

— Шта ће ми?

— Мислиш да је мене жао?

Миша одахне с олакшањем.

— Јеси ли видео, сотоњаковићу! Како год о-

кренеш, не можеш без мене па не можеш ни на коју страну.

Реше да мућкају две среће у Мишином качкету: дугачак пругић и кратак пругић. Серјожка се трже.

— Преварићеш ти мене, него хајде на други начин.

— Хајде.

Диже Миша са земље шљунак, дашто ми ти дашто.

— Стиснућу обе песнице. Ако погодиш у којој је — шраф је твој. Покажеш ли песницу без камичка — шраф је мој.

Дуго се предомишљао Серјожка, коју да покаже. Жмиркао је, окретао се, чак се у себи и Богу помолио:

— Даће Бог, биће мој!

— Брже, говори!

— У левој!

Миша цокне.

— Ти си му помало као неки лудоња! Ја, брајко, увек држим у десној...

Извади Серјожка изгубљени завртањ, и још га јаче спападе глад. С њим се осећао ситији, а сад му се одједном испразнио цео стомак, и уста му гадна.

Миша се хвали.

— Баш сам срећан! Кад дођем кући, начинићу нешто од тога шрафа, или ћу га продати ковачу за сто рубаља.

Серјожка диже главу, начуљивши уши.

— Је л' за њега — страшно много тражиш!

— А што? Од гвозђа је, може много да ваља.

— Нећеш добити стотину.

— Хајде да се опкладимо у две кришке хлеба.

Ражалостио се Серјожка. Кад су прошли једно двадесетак корачаји, рекао је утехе ради:

— А ти продај, наћи ћу ја и други — од туча...

10

Иза станице пуше се ватре. Мирише на провrelu воду, осећа се лукац, кромпир, упаљено ђубре.

Ту се кува, ту се и „напоље“ ишло.

Голе жене у кошуљама пуштеним на трбух, космате и неопране, извлаче вашке из шавова у кошуљи. Гњече их ноктима, међу на вреле опеке, гледају како се надимају, опрљене. Сељаци, у раскопчаним гаћама, нагнувши главе над изврнута горњишта ногавица, час-по па плуцну на прљаве окрвављене нокте. Свима пред очима, са задигнутом сукњом, превијала се девојка, у проливу, мрштећи се од тешког напињања.

Није имала где да се сакрије.

Испод вагона терали су свет.

Пред нужником са два седишта стојао је огроман ред — више него пред казаном са узаврелом водом*). Цела ливада иза станице, сви јендеци и јаружице, натопљени су скроз, измазани, загађени, а људи у томе блату отупели су, овашљивили плунули на све обзире.

Возови долазе, одлазе.

Они које послужи срећа одлазе даље на пуферима, на крововима.

Они што немају среће тумарали би по станици многе седнице, лутали по ноћи, овамо и онамо, у бунилу. Мајке су кукале над гладном дечицом, гладна дечица гризла материма исушене, јалове дојке.

Постојаше Миша и Серјожка неко време око туђе ватре, и стаде Миша разгртати пепео танким прутећем. Космата једна жена цикне:

*) На свакој руској станици — кључала вода за чај.

— Идите дођавола! Коцкар коцкара носи — али проклета снага, где је, да их човек тера!

Сељак у грудњачету закопчаном до врата обречну се на Мишу.

— Шта ти тражиш?

— Ништа нама не треба, тражимо своје.

— Не прилази близу!

У станици, у куту испод клупе, лежало мало татарче а из главе му испала сва коса, па понавља кроз окамењену влажну тишину:

— Ој ала! Ој ала!

У другоме углу, далеко забацивши руке, ваља се на леђима сељак с риђом неочешљаном брадом. У бради, по прљавим длакама, миле крупне сиве ваши, као мрави у мравињаку. Очи сељакове час би се отварале, час опет затварале. Трзала му се нога у развезаном обојку, друга му штрчи непомично. На брковима, код влажних ноздрва, засела велика зелена мува са загасито плавом главом.

Серјожка пита:

— Зашто лежи тај?

Миша не одговара.

Комадић запрљаног хлеба поред сељака прикивао је поглед неодољивом снагом. Схватио је Миша да сељак умире, помислио:

— Било би добро, кад би то парченце могло да се придигне! Нема света, нико не гледа. Татарче лежи на трбуху. Чак и да спази — стићи не може. Себи може узети више, Серјожки дати мање, јер је и сам он мањи.

Прође Миша од зида до зида, за тренутак завири у прозор. Ноге му у тренутку ослабише од слаткога осећаја прве крађе, лице и уши запламте. Опипа Серјожку очима које не виде, шапне у журбано:

— Погле, онамо!

— Камо?

— Онамо, иза врата.

Један, два — готово!

Серјожка запитала из врата:

— Миша, шта да гледам?

— Не гледај више, не треба...

На перону су јурили сељаци за шефом станице, богорадили да их пропусти напред.

— Друже — шефе, учините за нас толику увиђавност, и тол'ко.

— Чекајте, чекајте другови, не могу!

Појурio и Миша, за сељацима.

Стану сељаци, и Миша стане, држећи за руку Серјожку, који од свега није разумео ништа.

Сељаци поскидају капе, скиде и Миша стари очев качкет. Муне Серјожку:

— Скидај!

Није упалило, сељаци стану грдити. Миша такође, као велики:

'Оће мито....

После су видели неку госпођу — глава пуна разних чешљића.

Такве је виђао у Самари, покојни отац називао их вртирепкама. Стојала госпођа у ходнику, у зеленоме вагону, на прстима јој два златна прстена. У једноме уву сјаји јој се мала минђуша, а ни зуби јој нису као у нас: такође од злата. Дечурлија доле пиљи јој у уста. А баца госпођа кошчицу — дечица одмах у борбу. Попадају сви један на другог, па се батрају као прикљештене жабе. Онда се поново построје у ред. Избацила је све оглодане кости госпођа, бацила корицу хлеба.

У Миши ускипи страшан јед:

— Баца хлеб, луда!

Намести врећу, и крете са Серјожком у напад.

— Ти хватај, а хватају и ја.

Миша није висока раста, али је веома плећат. Пљунути чика Никанор, који се од свих најбоље умео да песничка. Кога он звизне по челенци — сви ра му банда у глави дуго.

Спазила госпођа дечка у широким опанцима те баца навлаш мало већи комадић. Како су се Ми-

ши надимале ноздрве! Крете десним раменом — од једном је тројицу стровалио, на трећег најахао. Притиснуо га главом земљи, укљештио му се за врат, као клештима.

Мали разгажени комадичак, уваљан у праšину, припаде њему.

Није стигао ни да се издува, кад госпођа поново баца парченце.

Мишу као да је у вис бацила некаква невидљива сила.

— Хватај, Серјожка!

Али се овде показа највештији кривоноги дечко с великим трбухом. Згрува Серјожку под ноге — носом у ледину. Скочи Серјожка, не виде ни белага Бога. Измахнуо обема рукама да удари — и промаши. А онај кривоноги одгурну девојчицу у дугачкој кошуљи, накомстреш се као твор на Мишу, који прискочи. Двоје других повичу:

— Научи га памети, Вањка!

Поправи Миша врећу на леђима, диже малчице штит од капе, која му је била пала на очи.

— Де, научи!

— А ти мислиш, да се ја тебе бојим?

— Хајде научи, пробај!

Ту она госпођа опет баца парченце.

И, у исто време, избаци неко кроз прозор од вагона хартијцу, савијену у замотуљак.

— Ух, до ђавола!

Миша би да се растргне на две половине, али се то баш никако не може. Потече за хартијцом.

— Ипак ће у њој бити нечега!

Разви је уздрхталим прстима, а у хартици — отпуши.

— Пу, вештице, да Бог да чирове гутала!

Дуго је трајала та игра.

Час би Миша одједном стровалио двојицу, час би двојица изненада оборили Мишу.

Наловио он више од осталих, и пређе га страх. Можда ће се наћи још која вртирепка. Нека

баца, кад је није жао. Да му је само да дође до Ташкента, и да донесе једно петнаестак фунди жита за сетву, и што више хлебова.

Строге домаћинске мисли развијаху се складно, загреваху му срце, а то да ће сам засејати њиву идућег пролећа обавијало је Мишине мисли милом, титравом топлотом. Измршавело, гладно тело трунуло је у слаткој чезнутљивој сељачкој разнежности.

Серјожка није уловио ништа.

Дочепео је једну корицу, али му је и ту ишчупао шепави Вањка с великим трбухом и огребао га по образу великим псећим канцама.

Седну иза станице.

Миша изброји прикупљене корице, рече:

— Пет! Три мени, две теби.

Прогутао Серјожка корице, а уста му још гаднија.

— Мишо, дај лечка, још сам гладан.

— Доста за сада. Напићемо се воде, па да се леже.

— Дај ону мрвицу онде.

— Коју?

— Ено, на твој крилу.

Миша се, исто тако, није заситио. Опипа комад, украден од сељака, и истури усне.

— Само дај па дај! А кад ћеш ти почети да дајеш?

— Дао сам ти шраф.

— Он ми је припао.

Серјожка заћута.

Извадио Миша из џепа коцком добивени завртањ, треснуо под ноге.

— На, поједи и њега, ако нећеш да си другар.

Обојица су дуго ћутали.

— Колико ми комада дугујеш?

— Три.

— Није него!

— Него колико?

-- Израчунај — па ћеш видети. Кад смо се оно одмарали на путу, дао сам ти — један. На оној станици где смо ушли у воз — два. Мало пре две корице — свега четири. Нисам ја тако као ти, да ти урачунавам оно што није.

Серјожка се заплака:

— Крче ми црева.

11

Преко ноћ је падала киша.

Устумарали се сељаци и њихове жене на празноме имању, зацврча жеравица у ватрама, просу се срдита псовка. Неко је викао у мраку:

— Понеси опаклију!

— Где је опаклија?

Попут великог стада отегли се до станице, идући полако, да се одједном сјуре под вагоне. Само једна жена, остављена у разграђеном дворишту, грдила је, љута:

— Микајло, куда те је однео враг?

Дуго су Миша и Серјожка шљепали по барицама, спотицали се по јамицама. Закаснише на станицу, није имало где да седну. Прибише се уза зид, у ходнику, поседаше. Серјожку заболе желудац.

— Мишо, иде ми се напоље.

— Опет напоље! Трчи брзо, иза зида!

— Хајде са мном!

Пљунуо Миша од једа, наљутио се.

— Баш си чудан, Серјожка! Иде се теби а зовеш мене. Брате, нема овде курјакова, да ти одгризу ноге!

Једно десетак пута трчкао Серјожка, напињао се, плакао и поново говорио плашљивим узбуђеним гласом:

— Мишо, тегли из мене нешто....

— А ти се немој напињати!

— Не напињем се ја, него тече....

— Гутај пљувачку! Увлачи!

— Преврћу ми се црева.

Дојадило све то Миши, те рече лењо:

— Проћи ће то, само немој мислити. Добро си пролив од рђаве воде.

Серјожка није мислио.

Подрхтавао би, прибијао се уз друга да се мало загреје, затварао очи.

— Зима ми!

Кроз пригушену светлост фењера летеле су крупне капљице кише, димиле се у барама, бубоњиле по станичноме крозу. Протрча један у којној качкети, залупа потпетицама по ходнику, згази Серјожку на ногу.

Серјожка се заплака.

Миша, натукавши до ушију стару очеву качкету, гледаше заморен.

— Што јечиш, Серјожка?

— Зима ми... Гори ми глава...

Тек да није без ичега. Прогура се Миша кроз онај народ, повика:

— Другоги, пустите болесног дечка да се мало огреје!

Није одговорио нико.

Онда Миша смисли лукавство, узе Серјожку за руку, викну још јаче:

— Пуштајте!

— Ко је?

— Идемо мами.

Прогураше се некако у кут, на џак неке жене, кад жена повика:

— Куд сте наврели? Само ми ви требате!

Кад је да се извија, онда нека се извија, без лукавства проћи нећеш. Још никад Миша не чу код себе тога гласа — да умиљатији бити не може.

— Јеси ли ти, тето, од Бузулука?

— Вуци се с те вреће!

— Нећемо ни такнути.

Сељак поред ње, не дижући главе, каза:

— Чупни га мало за косу, нека зна.

— Загубили смо мајку, а отац умро од глади.

Онај сељак поред њих, опет ће, не дижући главе:

— И ја сам сироче — путујем без оца.

Угрејао се Миша поред цакова, задремао. И у право да падне у заборав, кад Серјожка дрекне у несвести:

— Киргиз!

Расплака се дете код оне жене. Жена каза љутито:

— Не вичи: уплашићеш ми дете...

А Серјожка повиче опет:

— Ватра!

Дође к себи, хоће „напоље“. А онда почне тихо цвилети, падајући главом на колена.

Миша, у очајању, затвори очи.

Премишљао он о Ташкенту чаробноме, а по глави му се без престанка врзе петнаестак фунти пшенице и две вреће хлебова. У мислима је ви seo на пуферима, пео се на кров од вагона, крио се на локомотивама, и ниједан војник, ниједан шеф га не ухвати. Они на кров — он с крова. Они на локомотиву, он с локомотиве. Па се о њему свуда говори:

— Појавио се страشان хајдук!

— Који?

— Неки деран из бузулуцког среза, општине лопатинске. Путује без карте и без дозволе. Никако да га отерају у орта - чеку...

А Серјожка, поред њега, тресе се и скичи као штене, у бунилу.

Посматрао га Миша намргођеним, пакосним очима, мислио:

— Зашто да се ја с таквим вежем? Боље да се нисам везивао, али сад нема се куд, уговор. Оставим ли га овде сама — пропашиће. Да се око њега мајем — када ћу бити у Ташкенту. Еј, будала сам

био. Било ми мучно да путујем сам. Скупим тако шест комада, и свих шест поједем сам.

Почеше га гушити тешке, навреле мисли; у глави — окреће се витао.

Прогурао се Миша из станице, изашао на перон.

Под вагонима спази шепавога Вању, коме је отимао корице, и још једног дечка, Пећка се звао. Седе они поред точка на једном сухом местанцету — не спавају, а и не премишљају. Онако.

Познаде и Вања скорашњег супарника, каза мирољубиво:

— Бауљај овамо!

— А шта ви то имате?

— Огрејаћеш се малчице.

Сео Миша код точка, испричао за Серјожку, за Серјожкин пролив и како су уговорили да један другог у невољи не остављају. Сам Серјожка није ништа, не уме ни да се окрене, и Миша мора све сам да добавља за двојицу. Онда је он наложио пет комада, а да је хтео, био би отео све.

Вања погледа испод ока.

— Уздаш се у снагу?

— Шта имам да се уздам?! Нахрани ме да будем сит, па ћу без предомишљања ударити на двојицу.

— Бре, чим се хвали! Нахрани мене, па ћу и ја да ударим!

Пећка запита, разгледајући Мишу успламтелим очима:

— Да ли би ударио на нашега Јашу?

— Колико му је година?

— Тринаеста.

— Баш си смешан! Може човек да стане и великоме.

Наједио се Пећка: један, па се не боји двојице.

Суне лактом као нехотице — па Мишу право у образ.

Миша притегне врећу.

— Зашто се бијеш?

— А ти?

— Пази, ако те развучем — претурићеш се одмах.

Вањка га јодгурне ногом.

— Не задевај се!

Пећка спреми песнице.

— Дај му, Вањка, за оне комаде.

Дохватише се испод вагона, као чичкови, и дуго су се месили у тешкој ускупителној пакости. Вањка има страшно гадне нокте — изгребао је Миши сав нос! Него ако ће, и Миша је њему жестоко прикљештио главу, цикао је као пацов...

12

У подне дође воз, не сељачки, с лепим вагонима. —

Сељаке не пустише у воз.

Истресли из воза Вањку и Пећку, одвели три девојке у орта - чеку.

— Без карте!

Мишу послужи срећа.

Мувао се он — вртео око локомотиве с црвеним високим точковима, испео се на степеник. И зацело би отпутовао, али му се узвитлаше у глави свакојаке мисли.

— Оставио ,напустио, друга изневерио. Болеснога другара.

Окренуше се точкови локомотиве, а још брже се стану окретати мисли у глави.

— Оставио, напустио!

Скочи Миша са степеника, замало се не расплака, би му криво:

— Зашто сам се с њиме везивао?

Оде машина на црвеним точковима, остаде чежња.

Лежао Серјожка на сунцу иза станице, тупо

облизујући усне запаљеним језиком. Лице му се истегло, нос се зашиљио. Сео Миша поред другара, клима главом. Извадио из џака крпичу, метнуо на језик зрнце соли. Намршти се, испљуну. Гутећи пође дуж вагона. Скиде качкет, постоја мало испод вагонског прозора, пође даље. Дигнувши са земље љуску од кромпира, бачену у блато, стаде мицати тешко гладним вилицама.

Из другог вагона удари густо мирис на јовнујску чорбу.

Опет скиде Миша очин качкет.

— Тетице, дај малчице за болесног дечка.

— За кога?

— За болесника.

— Одлази, док ти је нисам пљуснула у очи.

Досадисте, ђаволи, дајте бар тренутак мира.

Јекну Миша, не рече ништа. Пређе онај последњи вагон, седе на танку, сјајну трачницу.

Никојни отац говорио је увек:

— Кад је да се даје, онда смо ту, кад је да се прима — а за нас нема.

Стегао Миша главу обема рукама, скаменио се.

— Скапавај гејо: ко ће још тебе жалити?

У том наиђе варошанка, у белој марамици, — милосрдна сестра. У руци — цео комад прнога хлеба. Или се сама досетила да Мишу мори тешка невоља, или су Мишине очи издале ту невољу.

— Куд путујеш, мали?

Мишу чисто заплусну мили глас, као из крчага топле воде. Погледа јој лице — не смеје се, на очи жалостивна. Није се дуго предомишљао Миша: изложи све као на исповести. С другаром су уговорили да у друштву путују у Ташкент, да успут један другог не остављају. А другар нешто онемоћао, и нико да им да хлеба. Он, Миша би да што пре путује даље — али не може да остави другара: пропастиће ако остане сам — страшно је неискусан. Од кад се родио нигде није био, локомотиве се боји.

— Од чега се разболео?
— Добио пролив од рђаве воде и као неку грозницу.

— Покажи ми га.
Дођоше иза стражаре, где се Серђожка ваљао.
Миша рече:

— Ево, види.
Погледа варошанка Серђожкин трбух, па ће:
— Није то грозница, него је тифус, и он ти зацело неће издржати.

— Па куд ћу га сад?
Размисли се варошанка, па рече:
— Вагон нам је пун болесника, али ћемо ипак морати сместити и њега. Кад стигнемо на идућу станицу, метнућемо га у болницу. Пристајеш?

Није Миши било мило због тога што ће Серђожку метнути у болницу. Не, и то му је било мило. Него ево шта га је још више обрадовало: има на свету добрих људи, само не може човек одмах на њих да наиђе. И срцу му би лакше, и глад му би мања у цревима. Откиде варошанка парченце хлеба, Миша се замало не заплака од радости.

— Захваљујемо покорно, тетице!
А сам мисли:
— Ух, да хоће и мене да поведе!
А варошанка — врачара ли је, шта ли? Одједном погоди Мишине мисли.

— Куда мислиш сада?
Загледа се Миша у оне жалостивне очи, признаде:

— Тетице, метни ме у неки буцак, никоме нећу рећи.

Има на свету добрих људи!
И срцу му би лакше, и глади мање у цревима.
Седи Миша у санитарском вагону — све не верује: је ли то сан, или се све ово дешава на јави.

Лупа вагон, тресе се. Лупају точкови, као по мало свирају, а Миша се у свом куту смешка кроз плаветни дремеж што мрси мисли.

— Где ли је сада шепави Вањка? И где су ватре на пољани?

Погасиле се одједном све ватре, само што точкови, доле, изговарају:

— Ту-ту-ту! Ту-ту-ту!

Онда су и точкови престали говорити.
Сан.

13

Болница се Миши свидела: обојена и са много прозора. Кад Серјожка мало у њој полежи, поправиће се. Прописиваће му лекове, давати прашкове — дићи ће се као да је болест руком однесена. А кад се Миша буде враћао из Ташкента, узеће и њега. Ако буде имао велики успех, и брашно ће да поделе, да не завиди. Свако се може разболети, није он крив.

Носила са Серјожком спустише на врху степеница. Уђоше у кућу носачи, дуго нико није излазио. У дрвећу је гракнула врана.

— На твоју главу, ваљда се ништа неће десити.

Дође Серјожка к себи, заплака се.

— Куда ће ово са мном?

— Болница је ово, не бој се.

— А где си ти?

— Овде, с тобом.

Сео Миша на степениште, код носила, почео причати. Нашла се једна здраво добра жена, смилувала се обојима, давала им хлеба. Ја ћу, вели, Серјожку на сваки начин да излечим. Имам, вели, ја за то лек. А Миша никако неће сам на пут, врљаће по тргу. Има иза станице тржиште, као у Бузулуку, и ту човек може да купи све што хоће. Нека се само Серјожка не љути што су се грдили — не може се без тога на путу никако.

Сети се завртва добивеног коцком.

— А ти мислио да сам ја шраф изистински узео? Шта ће ми, ког врага, туђа ствар! Ја сам те само навалице дражио!...

Извади завртањ из топлог, дубоког џепа, метне га Серјожки на руку.

— Ево га, узми.

А кад су се отворила болничка врата и Серјожа у њих ушао за на веки, осети Миша очајни бол и горку своју самоћу. Стаде код стола, где је нешто записивала жена у белом огртачу, причаше уморно:

— Ми смо ти сељаци општине лопатинске. Микајло Додонов сам ја, а он је Сергије Иванич.

— Презиме?

Никако да се сети Миша Серјожкина презимена. А малочас му се витлало у глави! Хтеде да каже надимак, али она жена захтева право.

— Пишите га просто на мене: Микајло Додонов, општина лопатинска.

— Писмен?

— Јакако.

— Потпиши.

Навалио се Миша прсима на сто и надуо усне од напрезања.

Одавно није писао: не слуша рука.

Потписа, и намах га обузе чама.

Изиђе из болнице, а завртањ се ваља на степеницама.

— Е, заборавио Серјожка.

— Завири кроз прозор — нигде никога. Унесе се у други — неко припрети прстом. Лутао неко време Миша око болнице као напуштено псето, па опет застаде код степеница.

— Како бих да му пошаљем шраф?

Изнесоше на носилима једнога. Помисли да је то Серјожка, кад на носилима — мртва жена, и голе ноге у жене. Обузе га туга — и напусти снага. Глад мори и жао му другара:

— Како то да заборави шраф?

Ташкент

4

Целога дана тумарао је Миша по тргу међу продавцима, слушао колико траже за сукње, пошто блузе, пошто хлеб кад се купује за новац. Хтеде већ и сам да извуче из вреће бабину сукњу, сељаци разговарају унаоколо:

— Киргизи иза Оренбурга скупо плаћају разне ствари. Треба онамо да се носи.

Миша помисли:

— Да се стрпим, само лечка.

Покуша да проси, али су овде жене здраво љуте.

Кажеш им:

— Тетице! — Ни да погледају.

Почнеш богорадити:

— Христа ради! — Оне потезу.

А једна хтеде да Мишу удари по глави. Учињило јој се да је од сељака украо комад, те повика широм целе пијаце:

— Гледај шта ћеш, лопужицо проклета! Давно те ја гледам — како се овудер вулаш.

Набио Миша на очи стари очев качкет — склонио се од беде. Приказаће га месној чеки па ће да одседи једно две недеље дана, неће са гејаком много да се цифрају. Затраже ли пасош — нема. Затраже пропусницу, ни пропуснице нема. Боље је склонити се што даље...

Серјожке се сети тек пред вече. Као да га неко у срце убоде.

— Зашто не одеш до човека? Обећао си?

Хтеде да отрчи, заплашили га сељаци.

— Spreма се воз за Ташкент. Тек што није кренуо.

Ту се Мишина глава распуче на две поле. Једна половина налаже да часком отрчи до Серјожке, друга половина застрашује:

— Немој одлазити, задоцнићеш.

А прва половина опет шапће у ухо:

— Зар те није сгид да оставиш другара у ту-
ђини? Уговорио, па нећеш!

Зар много треба тек колико да одјури донде?
Опростиће се последњи пут и отпутовати. И њему
ће бити лакше кад буде знао, да не чека...

Друга половина умирује:

— Ниси уговорио овога пута. Пешачићеш уза-
луд — и нећеш стићи на воз. Остаћеш да седиш
дан и ноћ, а за то време превалио би сто врста.
Да си учинио намерно, па да жалиш? Али ниси
намерно....

Дуго се Миша тако мучио.

Изиђе на станицу. Погледа једанпут у болни-
цу, једанпут у вагоне:

— Крећу се, или не?

Вагони се нису кретали.

Надјача Мишина савест Мишину неодлучност
— гурну га нешто напред. Дојурио он, што га
ноге носе, до болничких степеница, стао као уко-
пан. У трима прозорима потпун мрак, у једном —
пламичак. Груне у врата — закључано. Провуче
главу кроз прозор где гори пламичак, а неко га по-
вуче за кошуљу.

— Куд си навро? Хоћеш да разбијеш прозор?

Окрете се Миша — а пред њим сељак с мет-
лом у руци.

— Ја гледао Серјожку.

— Каквога Серјожку?

— Нашег, лопатинског.

— Нема ту никаквог Серјожке, одлази!

— Ето ти, на! Малочас га матнули, и већ
нема!

А машина на станици писну.

— Воз!

Стушти се од болнице Миша, не осећа земљу
под ногама. Дотрчао на станицу — аја, не разуме
баш ништа. Овамо јуре, онамо јуре, неки сркућу
чај. Запита сељака, а сељак шири руке.

— Ја ти, братац, 'ич не знам; ево већ четврти

дан од како и сам овде седим... А куд путујеш?

— Имам посла у Ташкенту.

— Одавно је отишао за Такшкент.

— Отишао?

— Није друге — отишао.

Миши се одсекоше и руке и ноге.

Удари на другу страну, судари се у мраку с неком женом — носи узаврелу воду у ведрици... Заљуља се ведрица, кључала вода опари жени прсте. Баци жена ведрицу под ноге, па окупи дрекати:

— Држи га!

Не жури то јелен, нити роговима цбуње размиче — то Миша скаче с цаком на леђима. За њим се дигла хајка, све звижди поред ушију.

— Лопов, држ' лопова!

Пресекоше Миши сељаци пут:

— О ти, пасји сине!

— Не треба, немојте га тући!

— Зовите милицију!

— Ево, друже милиционаре, овај овде, он главом....

— Украо жени цак.

— Одби, народе!

Или се земља окреће као витао, или људи прескачу један другога.

Не.

Нити се земља окреће, нит људи ћипају: Миши се у очима замутило, Мишина глава се окреће на све стране. Стоји он у страшноме кругу, а језиком није у стању да изговори ни једну једину реч. Хоће да каже, а језик не изговара. Скотрља се Миши суза низ образ, — ко ће у таквоме дармару видети сузу? Сви упрли очи у Мишин цак. Мишина невоља распаљује сељаке, отупеле од дугога седења по станицама.

— Треба млатити такву штенад!

Ухватио га за руку милиционар:

— Напред!

- Ја пропадох!
Само то помислио је Миша.
— Сад ће да ме спетљају.

15

Иде он на страшни суд — сваки му дамар игра. Сети се покојнога оца, па чика-Никанора, који се најбоље од свију умео да песнича, — и узавре му срце у љутњи превеликој на Серјожку.

— Зар због њега да трпим све ово?!

А у ортачеки није баш ни страшно — као код њих у Исполкому*).

Велики сто, за столом онај најглавнији у којном капуту. О бедрима виси му револвер, на капи бољшевичка звезда. Чеше најглавнији бркове једним прстом, посматра Мишу, жмирка.

— Шта је?

— Ухватисмо овог дечка, друже Дунајеве, — објашњава милиционар.

— Без карте?

— А ђаво ће га његов знати! Здипио цак, шта ли?

— Прилази!

Здраво се уплашио Миша — пустио руке низ ногавице. Лева подрхтава од страха, а ноге му се, час-по, затресу у коленима. Плафон изнад главе као да се све више спушта, а цела орта-чека љушка се на таласима.

Друг Дунајев ћути намерно, не жури. Шкиљи очима — па по хартији.

И опет — па по Миши!

— Име?

А Миши се свака влас косе диже на глави, и у носу му врућина: не стиже ни да мрдње врхом његовим.

— Година?

— Једанаест — дванаеста.

---

*) Извршном комитету.

— Сила! Пушиш?

— Боже сачувај!

— Не лажи, Микајло Додонове, знамо ми све...

Опазио Миша осмех на уснама главнога, па мисли:

— Лаже, не зна он ништа кад се смеје...

А главни се опет осмехуо.

— Зашто украде цак?

Спаде Миши терет са срца, помисли поново:

— Дај да мало налажем, да ако поверује.

Стаде причати: одавно већ спремају се отац и он у Ташкент, купили карту, пропусницу, кад отац потегне па умре на путу. Требало је да он од њега узме карту и пропусницу, али Миши то није пало на ум, па је две станице прошао без карте. И још му се пришљамчио дечко из њиховога села: поведи па поведи — а њега страх да путује сам. Па тај се разболео. Питај ког хоћеш — ено га лежи у болници. Појурио Миша да се с њиме види, а у томе писне локомотива. Е, ту се Миша уплашио, трчао па трчао, набасао на неку жену. Ни прст пред оком се не види. Закачио јој ногом ведрицу — и жена почела да виче. Чули сељаци, помислили да је коцкар. А ово је његов цак, његов рођени. У томе цаку има још један цак, а у ономе цаку цимента, две трунчице соли за пут и бабна сукња. Никада он није крао.

Одреше цак — и тачно: цимента, со и сукња.

Погледа друг Дунајев Мишу, и опет поглади бркове једним прстом.

— А јели теби познато да се железницом не сме путовати без карте?

— Него да знам, али куд да се девам? Страшно сам гладан...

— А шта мислиш радити у Ташкенту?

— Ићи ћу мало на рад.

— Шта ти умеш радити?

— Шта било. Ако затреба да коме изнесем ђубре, или да орем...

Заврти главом Дунајев, онај најглавнији, све се смешка.

— Знаш шта, Микајло Додонове: ти си пре-
преден деран. По закону ја бих тебе сад требало
да казним за то, да би био још вештији. Сутра
ћеш да превлачиш дрва у друштву с женским,
које су ухваћене без карте. Да одрадиш мало, па
да кренеш даље. А бесплатно се код нас путовати
не може. Јеси ли разумео?

Миша се надао горем.

Изиђе из орта-чеке с милиционаром, рече о-
дахнувши:

— Ја се рада не бојим. Дај што год хоћеш, —
урадићу...

16

Отегао се дан! Дуг, дуг, и краја му нема. Прво
се сунце пело на више, после се спуштало на ниже,
а још далеко до вечери. И државних дрва брда
читава — кад ће то човек да превуче, вукући це-
паницу по цепаницу? Истекао Миша снажна се-
љачка леђа — превлачи три одједанпут. Исколачио
очи — напреже се, тресу му се и клецају кратке но-
ге у широким опанцима. Мисли, похвалиће га неко
за усрдни рад, кад тамо жене руже и псују.

— Еј ти, мали, што си запео: ниси код своје
куће.

— А што?

— Снагу да чуваш.

Прва се стропоштала девојка из Кудравскога
с голим, изгребаним ногама. Мозак јој се завртео,
а у устима гађење. Погледа унаоколо замућеним
очима, и дође сва бела. Ухвати се за голе изгре-
бане ноге — не схвата. Као да је око ње боб, као
да нису бабе. Зарила нос у земљу, па окупи си-
сати прст.

— Шта је Насењка, смрт дошла, је ли?

— Не могу.

Положи смрт Насћењкину главу на брезов пањ а ноге јој подави под сами подбрадак. Да могу да се сревене, па да самртницу мало нахране — било би јој лакше! — али нигде хлеба. Свој да даду — жао им: и себе ће да оштете, и њу нахранити неће.

— Шта ћеш, такав је живот.
Узнемириле се жене, заћутале.

Свака мисли у себи:

— Хоћу ли ја да стигнем?

Стале у полукруг накомстрешене, зле, гладне а Насћењка се опружила у томе полукругу покорна, тиха, голих изгребаних ногу. Кад су је увече повели на станицу, ишао Миша позади тешким кораком. Дубоко на глави штрчи му очев качкет, заклањајући му очи штитом, и боле га истегнуте руке.

Сад он није више мали, види како стоје ствари. Може се десити да се и он нехотице разболи — ко ће њему помоћи? Мораће сам да се држи, и нешто да измисли. Иначе — смрт.

Али ма како Миша окретао ствар — испада рђаво.

Покуша да зађе по вагонима — не даду.

Гледају га таквим очима као да заразу носи.

Гоне га таквим гласом, као да су целога живота мрзели Мишу.

Неко га је чак и водом плуснуо, право па у главу.

Здрово се наљутио Миша.

— Гледај, молим те, буржује, ђаволе! Било би добро да се на вас мало напујдају црвени...

Одмиче се мало, па се опет врати.

— Можда су негде с водом избадили и корицу.

Чучнуо он у мраку, почео брљати прстима испод ногу. Напипао нешто, а оно — камичак. Напипа још нешто, а то — детиња поган. Отре Миша прсте о колено и затвори очи од силнога једа.

— Баш се шегаче са сељаком!

Замисли се, замисли, па опет стаде брљати. Напипа рибљу драчу, одува с ње прашину, отре кост о кошуљу.

— Само да се не разболим; ваљала се по земљи...

А уста се сама отварају, и гладни образи крећу од нестрпљења.

— Једи, од рибе се нећеш разболети.

Стаде крцкање драче под зубима, потече гладна вода на уста.

— Сасвим. Куда ће сад?

17

На станици је Насћењка лежала под клупом.

И сељак се тако ваљао на оној станици, и татроче с оћелавелом главом — а народа много, и нико да помогне. Плачу, пљују, псују, јече. Сваки ти има своју муку, сваког своја невоља дави.

И тада у Мишино срце уђе таква туга, да би се најрадије опружио поред Насћењке од те туге. Али Миша то не сме учинити.

Кренуо је за Ташкент, мора и да стигне. Боље је умрети негде даље него на овоме месту. Зар баш неће моћи да истрпи до краја? Истрпеће он. Ове ноћи ће свакако да истрпи. А сутра ујутру продаће бабину сукњу. Добиће једно пет фунти печенога хлеба — и њему стига. Неће одмах појести. Одломиће пола фунте, остало ће да причува. Пет фунти — десет пута по пола фунте — десет дана. За десет дана може се стићи онамо и на траг, ако возови не буду застајкивали.

Лепо су се сложиле Мишине мисли — домаћински.

Би му мало лакше.

Сељаци у углу говоре о Ташкенту, помињу Самаркан. И то је град, само још даље него Ташкент, неких четири стотине врста. Начуљно Миша уши, послушкује. Жито је у Самаркану ве-

ома јевтино, јевтиније него у Ташкенту. А у само-
ме Ташкенту цене скачу а нема извоза — одузима-
ју. Ако се човек пробије до Сарта, у страну од
Самарканда — тамо је готово сасвим цабе. За
старе чизме дају четири пуда жита, за нове —
шест. Тако нека, да простите, женска сукња — па
и за њу даду један и по, и два пуда. Зашто је
тамо Азија, и нема фабрика а народ је похлепан
на свакојаке ствари. Живи тако, на прилику, Сарт,
има четири жене. Свакој по сукњу — четири сукње,
а чај пију казанима. Виде добар самовар — два-
наест пудова.

Узнемирише разговори хлебни Мишину гла-
ву — и заболе и стаде тиштати срце домаћинско.
Сети се сукње:

— А можда је нећу ни продавати? Да трпим
још?

Пуд и по, и два — није шала. Одједном да
подигне цело газдинство. Буде ли добра година —
тридесет пудова. Колико се ту врећа може напуни-
ти! И за себе доста, па ће остати и за коња, ако
га купи.

Заљуља се пред очима сазрело жито, пови се,
заталаса под топлим лопатинским поветарцем. Сто-
ји Миша у мислима као домаћин на међи њиве,
разговара с лопатинским сељацима.

— Па како, Миња, да се жање?

— Сутра, у име Бога!

А ето и матере са српом, и брата Јаше са
српом. Феђка пуза без српа — малечак...

Свакако, мораће да се претрпи.

Не сме овде продавати сукњу.

Ако воз не крене рано, моћи ће да зађе по ва-
гонима. Има свакојака света, један џетра, други ће
уделити.

Дуго је Миша ходао по перону — замориле га
домаћинске мисли, ноге га више не држе. Уморио
се. Седе код вагона, да се мало одмори, па тако
и заспа, прислонивши главу на точак. Снажно га

је вљвшкао гладан радни дан. уљуљкала радост
сељачка, ништа не виде у сну.

Ујутро скочи не схватајући ништа: На леђи-
ма му нека лакоћа.

Забацио руку уназад, кад цака ни од куда.

— Леле!

Јурне под вагон — нема.

Полете напред — нема.

Оптрча око четири вагона — нема па нема.

— Боже-Господе!

По челу му изби зној, испод кошуље мокро а
срце се скаменило — не куца.

Савише му се ноге, омекшаше.

Седе Миша на зарђалу трачницу, заплака се
горко.

Паде велика човечанска туга на малог Мишу,
притиште га, пригњечи сега. Паде лицем међу
шлипере, изврте опанке с продераним петама и ста-
де се бацакати као јагње под оштрим ножем.

Нису они њему украли вреће и ону сукњу —
него последњу радост.

Одвукли му последњу наду.

18

Плакао Миша сат, плакао два сата — нешто се
урадити мора. Исплака муку своју за читаву поло-
вину, пође клатећи се колосеком иза станице —
да му је да оде са тога места. Прешавши једно
две стотине хваги, сеги се Серјожке: да се с њиме
спрости. Ко зна да ли ће се још видети. Нађе ли
се неки добри човек, сажалиће се; не нађе ли се —
крај. Та претрпиће се он некако, још малчице,
али ако му до довече нико ништа не да — не зна
шта ће од њега бити: пашће, зацело... Пашће од
туге, и никад се више неће дигнути. Не треба он
људима, а и види ли ко, навалице окрене главу.
Много се, вели, ваља такових унаоколо, па нека
умре и он...

Ти, сунашце, немој грејати — тиме ме образовати нећеш.

И ти, звоно, узалуд на цркви звониш...

Тешка је печал туга човечија.

Да му је мрвица хлепца!...

У болници су Мишу предусрели нељубазно.

— Шта ћеш?

— Овде лежи Серјожка.

— Дођи сутра, не може сад.

— Ја само за час.

— Умро је он, нема га.

— Како умро?

— Иди, одлази. Зар не знаш како умиру? Укопали га. Ето ти твог Серјожке!

Баш несрећан дан! Поседео Миша на болничким степеницама, легао испод дрвета.

Рђаво се окренуло: сукње нема, ни хлеба нико неће да дадне. И зашто то гаче гачац? Ево, мили и ова овде, како се оно зваше... буба. Треба је ухватити и појести. Лопатинци су јели псе и мачке, а ова буба, како ли се оно зваше...

А онде скакуће врабац. Ипак, за сада има још и врабаца. Уф!... На њега би требало послати Јашу, с пушком...

Издигла се над Мишом сува гладна смрт, дува у лице посољеним хлебом од ражи. Одакле хлеб?... Дигне иверак, и ивер мирише на хлеб. Помирише га баци... Ишчупа травицу — почне жвакати. И опет се очи затворе у тузи.

Смрт.

Па ипак, има добрих људи.

Дигла се над Мишом сува гладна смрт, пребрајајући последње часове и минуте Мишина живота. Већ му је преко усана превукла хладним прстима, преврнула га на леђа: гледај последњи пут туђе далеко небо — нагледај се сит. Претрчавај у мислима, у очајању, између Ташкента и Лопатина, откидај од срца мисли сељачке. Лупала је смрт, као тешком чизмом, по Мишиним сле-

пим очима, у уши му дошаптавала: — Зашто плачеш? Ипак се нико на тебе сажалити неће.

А у то време пролазио друг Дунајев из ортачке, видео познатог дечка, застао.

— Е! Микајло Додонове! Што се ти овде ваљаш?

— Не могу.

— Шта ти је?

— Онемоћао.

— Е-е, не ваља ти посао!

Гледа Миша друга Дунајева — изгледа неки добар човек, и глас му пријатан. Да ли да му исприча своју невољу, можда ће се смилovati... Ено, на њему и црвеноармејска звезда, зацело је, као и њихов Иван, комуниста.

— Друже Дунајеве, да немате једно мало парченце?

— Што ће ти?

— Страшно сам гладан; страх ме је, разболећу се...

А Дунајев весео.

— Зашто те је страх?

— Оставио сам код куће матер, па ако се ја не вратим, пропашиће и она и дечица. Помозите у таквоме стању!...

Глади Дунајев бркове једним прстом, смешка се.

— Па лепо! Мора те човек помоћи, кад си толики очајник. Хајде за мном полагацко.

Сања ли, или је јава?

Дођоше у месну чеку. Дунајев рече потчињеноме:

— Друже Симакове, овог дерана треба нахранити и гурнути у воз. Нека пређе једно четири станице.

Не, није то сан.

Дадоше Миши четири комада хлеба и мањерку чорбе, и смеју се.

— Једи, Микајло Додонове, не бој се. Ако и

даље будеш очајнички смео — нећеш пропасти. Јеси ли ван странака?

А Миша од силне радости не може да држи кашику.

— Имамо јачејку*).

— Одлазиш ли?

— Е, а кад? Наш Иван је комунист, он одлази.

Глади друг Дунајев бркове једним прстом, загледа Мишу са свих страна.

— Дobar си ти сељак, Микајло Додонове. Олижи све то...

Наклопио се Миша, мртав гладан, на топло јело — па му је ударило по целој телу, једва дише: прејео се. По носу и око ушију обесиле се грашке зноја.

— Па, како сада? Хоћеш ли стићи?

— Стићи ћу.

— Смести га у воз, друже Симакове, у моје име. Скоро ће воз према Ташкенту.

— Чудни људи!

Час сами хапсе, час сами у воз смештају. Или је ту помогла Мишина девојка, или заиста има тако добра света...

Отворио друг Симаков вагонска врата, а сељаци на њега — десеторица одједанпут. Старешина: може шта замислиш.

— Метните овог дечка овде, међу вас.

— Немамо где, друже! А с највећим бисмо задовољством...

А Симаков се и сам навалице претвара.

— Шта ћу, другови, заповеђено ми је да га сместим — наредио шеф.

Сељаци отворише пут.

Загледају Мишу са свих страна, очима пипају.

— Каковог ли то човека смештају међу њих — толика част!

*) Месна комунистичка организација (ћелија)

Кренули су ноћу.

Снажно је рикала машина на успонима, греба-
ла, дахтала, а низ брег се стрмоглављивала као у
неку грдну провалију. Грозно се клатио вагон, го-
тов да заједно с точковима слети с колосека, вреће
су летеле са зидова, грували се сандуци, трескали
гвоздени рамови на оба прозора, хватајући у жур-
би топле звезде са црнога неба које бежи. Као ко-
њи мували су се сељаци по помрчини, ударали
један другог по глави испруженим ногама, брља-
ли по џаковима, добацивали један другогме торбе.

— Чији је ово сандук?

— Чија је ово цимента испод мене?

— Ко је то?

— А овај овде?

— Куд си навро — баш у њушку?

Кресале су се жижице, прогризајући неједнаке
мрље у помрчини, вукли се испред очију кратки
унакажени трупови а браде им мрдају, врискале су
жене.

Лежи Миша а лака му душа.

Умирила га топла храна, и четири комада хле-
ба у недрима.

Жао га бабине сукње, али вреће нису биле
такве да због њих не треба живети: мале, у за-
крпама. Ако га послужи срећа да у Ташкенту сту-
пи на посао, могу се набавити и нови џакови. Сад
он није више мали. А на сукњу боље више и да не
мисли. То ти је поука гејаку: да отвара очи. Ко
је још све ствари везивао уједно? Ето, зато му је
и ножић остао читав — висео о појасу. Да га је
нешто био метнуо у џак, и он би нестао.

Опипа Миша бритвицу, сакри је у пазуху.
Попритеже којиш на стомаку, а онда се предо-
мисли. Боље о којишу, само да се не откине врвца.
Таквих ножева више нема:

— Бријач! Да пресече који год хоће штап!

Може и капут да однесе на трг. Кад узимају женске сукње, узео је и капут онај ком треба. Не треба очајавати. Капут, бритва, војнички опасач. Ако онде нема правих вабрика, наћи ће се мераклија и за качкету. За капут, на прелику, два пуда, за бритву и качкет — пола пуда.

Изиће му пред очи и прође село Лопатино, искрсла пред очима гладна изба, а у гладној кућици лежи мати болесна. Ишчекује Мишу с хлебом. Јаша тражи врапце у повртњаку. Никако се неће сетити да дигне коњску дугу*) што се ваља у шупи. Заборавио Миша да је метне на место, а Јаша се неће сетити. Смрт му је да деље штапове — рођени дрводеља. Требало би да изучи за занатлију, али куд ће у таквој години; тешко је сад човеку одржати се без неке науке. Схорила се невоља на сељака — никако да је стресеш. Ако се Миша врати из Ташкента, биће му прва брига да мисли на сетву. Можда ће дотле да деле и неку помоћ. Ако не буде урадио своју њиву, опет ће морати да се потуца по Ташкентима, да се мучи као несрећник.

Распртио се Миша у мислима домаћинским у мрачном набијеном вагону, бацао се у мислима фунтама и пудовима, док се не сети Серјожке.

— Слаб је и био, није ни ваљао.

— А ти?

— Ја сам мало чвршћи.

У том га неки сељак повуче за ногу.

— Куд ти путујеш, деране?...

Миша се не одазва.

Сељак га опет повуче за ногу.

— Спаваш, шта ли?

Мишка се претвара: нек мисле да спава. Можда ће почети да о њему говоре; то је занимљиво.

А сељак ружи пред другим сељаком:

— Зашто смо пустили овога друга? Треба њега избацити дођавола...

*) Део затреге, изнад врата, дужа половина пресечене елипсе.

Други сељак говори:

— Избацили се не може: метнула га овамо месна чека.

— А шта се нас тиче орта-чека? Ми смо закупили вагон, ми о њему треба и рачуна да водимо. Лепо, да сместимо правог човека, тај ће да плати, а шта да узмеш од овога овде?

Прислонио Миша длан као слушалицу, слуша:

— Зар одиста имају то право — да избаце из вагона?

Опет рече други сељак првome сељаку:

— Боље је не упуштати се с овим дераном. Ђаво ће га његов знати, ко је и шта је! Можда пада неки рођак тој орта-чеки? Избаци, де; а после — сачувај Боже!

Слуша Миша у помрчини, смешка се.

— Е, прибојаваш се, рођо.

Препиру се сељаци шта ће с Мишом, а Миша удесио хрче помало косанћим не чује...

— Псујте ви само! А ја сазнадох све ваше мисли!

Опет други сељак каже првome сељаку:

— Да га терамо нећемо. А кад сутра ујутру изиђе напоље, да га не пустимо више.

Мишка хрче ли хрче. Помало.

— Мислите ви само. Не силазим ја ни за шта на свету, два дана ћу да трпим...

Кроз један сат сељаци се туцнуше главама, умирише.

Пала непробојна тама на запушени вагон, помрсила и руке и ноге. Престале и жене да се мувају, прикљештене сељацима.

Мили воз по окомцима, на успонима виче громовито. Час се стушти неколико врста, час се љуља лагано-лагано, лупка точковима, а уз мирну лупу точкова сплићу се и расплићу дремљиве мисли код Мише, који се претвара:

— Возим се, возим се — једаан!

— Ве-што, ве-што — дваа!

Ташкент

5

- Тако-тако-тако! Само тако-тако!
- Жестоко, јуначе!
- Стићи ћеш, ти ћеш стићи!
- Да, да, да!
- Не бој се, не бој, не бој!
- Кајиш — бритва! Опасач!
- Пуд — пуд — пуд!

20

Оренбург.

Јутро. Наоблачено.

Окупио поветарац.

Седи Миша у куту, не излази из вагона. Тре-
бало би да отрчи до вароши, да мало изађе „на-
поље“ — али не сме од ноћашњег разговора.
Добро де, може и да се стрпи.

Сељаци се расули око вагона, начинили ватре,
обесили котлове. Неко пржи, неко пари — са свих
страна удара купус. Жене љуште кромпире, секу
месо, распирују ватру устима. Све неки новчан
свет искупио се у Мишином вагону.

Донео сељак четири диње, почео пребрајати
остатак. Спазио Мишу у куту — окренуо леђа.
Други сељак довукао врећу дувана: жестоко се
продаје дуван успут. Од сваке цименте — пет сто-
тина, а киргизи ни појма. Од шале човек да зара-
ди четрдесет хиљада, а сам да муфте дувани.

Друга двојица довукли самовар, машину за
петролеум — да ручак готове, наглављене чизме,
три секире.

Јурили цело јутро по оренбуршким трговима,
набили вагон одозго до доле: дуваном у листу, ду-
ваном крижаним, самоварима, ведрима, бакрачима,
секирама, капутима, ципелама, сукњама — не може
човек да се окрене.

Јеропка, онизак неки сељак, такође из бузу-
лучкога среза, негде се дочепао сата од „амери-
канскога“ злата. Казао један да у Ташкенту добро
пролазе сатови — купио човек за дванаест хиљада.

Гледа посматра, искривио навијач. Сат стао, не иде. Приноси га Јеропка и десноме уву, и левоме уву — аја, не иде. Оде дванаест хиљада — мачку за реп.

Или зато што сат неће да иде, или је још неки други јад уштиную Јеропку за срце — тек опазив Мишу у вагону, плане:

— Чији то дечко путује овде?

И сељаци као да су тек сада опазили Мишу.

— Ко је њега метнуо код нас?

— Куд путујеш друже?

Погледа Миша сељаке, поправи стару очеву качкету, говори као велики, прави сељак:

— Путујем у Ташкент, имам тамо ујака комесара.

— А одакле си ти?

— Ја сам вам из далека: из бузулуцког среза.

— Из које општине?

— Наша је општина лопатинска.

— А како ти се презивље ујака?

Миша ни да трепне.

— Презиме његово није наше: ја сам вам Додонов, он је Митрофанов. Пада брат мојој матери, комуниста.

Јеропка, ониски онај сељак, рече:

— Ја сам из бузулуцкога среза, двадесет врста од вашег села, а таквог презимена чуо нисам: ти зацело лажеш!

Миша ни оком да трепне!

— Што бих лагао? Обавести се у ортачеки, знаће они.

— Кога?

— Ујака Васиља.

Јеропка одмахне главом.

— Некако ми не иде у главу. Колико ти је година?

— Четрнаесту сам узео.

Згледаше се сељаци, претресосе Мишу очима са свих страна:

— Лаже, псећи син!

Приђе Семјон, црвене браде, запита строго:

— Новаца имаш?

Миша ни оком да трепне.

— Имам.

— Колико?

— А колико имаш ти?

Сви се насмејаше од те изненадности.

— Жесток деран! Не мораш му конопцима речи извлачити, пева ко попа...

Рутави Прохор поверова више од свих осталих у Мишину снагу. Примаче се ближе, поведе газдински разговор.

— Служи ли ти давно ујак у Ташкенту?

— Трећу годину.

— Остајеш ли тамо, или се мислиш враћати кући?

Миша отпљуну лењо поред саме Прохорове браде.

— Видећу. Ако ми се свиди — остаћу, не свиди ли ми се — одох кући. Даће нам ујак бесплатно једно двадесетак пудова брашна, да имамо до нове жетве.

— А имате ли велику породицу?

Допало се Миши да вара сељаке — неискусни, верују у сваку реч. Намести на глави стари очев качкет, стаде причати топлим, титравим гласом. Породица им није велика: мати и два брата. Отац служио у месној чеки годину и по дана — био комунист. Него убише га белогардиски буржуји, па им сада зато издају пензију. А онај што је Мишу сместио на оној станици, то је очев друг, најглавнији старешина. И писмо од њега носи Миша оне исте истоје ујки што у Ташкенту служи као комесар. А тај исти ујак послао писмо Мишиној матери; нека, вели, дође мали до мене, и ја ћу га поставити на лепу дужност, и могу одмах да пошаљем брашна. Два пута су му одлазили сељаци из Лопатина. Ујка им да државну исправу — ко сме да

зучне. Неке задрже на путу, некима све отму, а они тек ваде исправу с ујкиним печатом — и нико нема права ни прстом да га дирне.

Наслушао се Прохор Мишиних прича, поза-видео.

— Ти си, буразеру, неки жесток човек. Добро је с тобом мало се и спријатељити.

Миша ни оком да трепне.

— Што да се спријатељујеш? Кад се видимо у Ташкенту — ја ћу ти помоћи.

— Како?

— Преко ујке...

Одједном загреја Прохора толика нада! Стаде се врпољити, устумара се око Мише, и глас му се начинио мио.

— вило би то добро, деране... Знаш и сам, како стојимо. Отимачина на све стране...

— Поред мене, мајци, отети неће!

Сад се још један сељак примаче добре друштву, страшно је пријатна ствар слушати.

— Зашто ти, мали, не сиђеш ниједанпут с воза?

— А што?

— Малчице, да протегнеш ноге.

Миша се смешка.

— А што да их протежем, кад нису од гвозђа!...

Најели се сељаци топла јела, развеселели. Троје polegаше женама на крило, троје развезаше кесе — да преброје новац. Један сељак начинио целу гомилу од николајевских новчаница, други сасуо сребро у сукњу. Они што су лежали код жена на крилу, запеваше. Јеропка отрчао да продаје сат.

Целога дана пролазили кроз вагоне просјаци: жене с дечицом, боси сељаци. Скупљали избачене оглодане кошчице, зверали у вагонска врата страшним, исколаченим очима. Плакали, цвилели, пружали руке. Страх спопаде Мишу да гледа туђу муку глади — да му је да што пре крену с тога места. Биће добро ако су сељаци поверовали, а

ако га избаце из вагона — не ваља посао.

Под вечер хтело му се „напоље“, али не смеде излазити.

Стегнуо зубе Миша, почео увлачити у себе, чини му се, сад ће му прснути бешика. Лудак један, напио се много воде на оној станици, а даље да трпи — може да се поквари.

Дуго се вио Миша, увлачећи трбух: и надимао се, и престајао дисати, зубе стискао — али се више никако није дао трпегу. Осврте се унаоколо — народа мало. Само две жене, седе окренуте леђима, а у куту сељак, пева „Иже херувими“.

Наслонио се Миша раменом о врата, као да гледа у станицу, па хајде да лагано испушта, да се не чује.

— Богу хвала, све.

21

Загаламили у ноћи сељаци, устумарали се, обузети изненадном узбуном. Први дотрча Јеропка, као суманут.

— Неће машиниста да вози. Они одостраг прикупљају новац. Ако останемо овде — стаће нас скупље.

— Колико треба?

— По сто рубаља од главе.

— Лопуже!

— Лакше, чика-Иване, немојте псовати. Ако останемо овде — стаће нас скупље.

Поседали сељаци у тесан круг, у мрачном препуном вагону, пружили уздрхтале браде, као вешци рутаџи. И нехате раскопчаше дугмета од чакшира, да дрхтавим рукама ваде из гаћа дубоко сакривене десетице. Скупа је сељачка пара! Шуште у мраку новчанице, тресу се уздигнуте браде, натичу се једна на другу.

— Јесу ли дали сви?

— Сви.

— А онај деран?

— Де, пробуди га!

— Еј, синовче! Паре на среду!

Хтеде Миша да главу сакрије у цакове — али
ноге штрче. Гурне ли ноге у цакове — вири му
глава. А сељаци, као вране, граје с обеју страна.

— Чу ли ти?

— Паре на среду!

Дуго да се предомишља, ни то не сме — до-
сетиће се, а и да не мисли не сме. Дигао Миша
главу, без воље завукао руку у џеп.

— Има ли ко маказе?

— Што ће ти?

— Да извадим новац из кошуље*), у постави
је.

— Марија, дај му бритву.

Напипао Миша у џепу хартицу, подигнуту
са земље на оној станици, па рече гласно, пружа-
јући уздрхталу руку:

— Ко скупља паре? Нај!

— Колико?

— Стотина.

Извуче га мрачни вагон.

Тутнуо Јеропка Мишину хартицу у знојну
песницу, одјурио да потражи машинисту. А Миши
се од страшног узбуђења све окреће у глави, а
срце туче од силне радости.

И то ми је неки народ! Напричао за ујака
све и свашта — верују. Сунуо хартијицу место
новаца — верују. Мишу је или потеряла срећа,
или су сељаци страшно неискусни. Чудновато!

А ипак га је страх.

Вратиће се Јеропка, казаће:

— Избаците тог коцкара одавде: гурнуо ми
у шаку обичну хартицу...

Стегао Миша, у страху, главу обема рукама,

---

*) У ономе крају — Самара — сељаци имају горњи
део кошуље (до грудне кости, од прилике) постављен.

премишља. И дође му да се смеје Јеропки, бузу-
луцкоме сељаку, и страх га боцка испод кошуље
шиљатим иглицама.

Вратио се Јеропка, шапуће сељацима:

— Сврших посао! Прећи ћемо овим возом
још триста врста — без предаха. Потретио се неки
здрово добар машиниста. Ја ћу вас, вели, другови,
моментално да пребацим, јер и сам схватам у как-
вом се стању налазите.

— Дакле, потретио си баш у центар?

— У центар.

— Лепо, баш.

И Миша се смешка, у мраку:

— Здрово лепо!

22

Закупиле киргиске степе тишином и ширином,
чврсто стиснуле међу се расклимани воз, не пушта-
ју напред. Врти он челичним лактовима, као да се
у месту окреће, промуклим гласом моли за помоћ.
Задува се, густу пару пушта, као облак бели.
Растапа се бела пара, обавија црним димом из
димњака. Лупају точкови, дрхте вагони.

Не пуштају напред степе киргиске, муком и
бескрајном ширином држе извијени реп. Једино
низ брдо воз се бесно сурвава, врти главом на за-
вијутцима, ломи се на двоје, попут змије танке се
вије. Гњави мостиће разиграним точковима, фрче,
зачикава, вешто се пробијајући сјајним лактовима.
Искочи на брежуљак, као преплашени зец, да опет,
напињући се старачки, даље повуче свој дуги
за земљу смрзнути реп.

Веселе је за Мишу гледати простране кир-
гиске степе, далеко дим у даљини, циновску ка-
милу која је тако високо дигла малу своју главу.
Погледа камила Мишин воз, пружи на све стра-
не малену главу на извијеноме врату — да опет
скрије црне усне у бодљикавој трави.

Ни једног села унаоколо.

Гелаве главице, а на њима засели степски јастребови.

А небо, као у Лопатину, и сунце као у Лопатину.

Гарлија ветрић кроз отворена врата.

Леже сељаци — опружени, одмором опхрвани, ситим сањарењем обавијени. Мирно штрче издигнуте брадице, трескају чајгици и ведрице. Који убије гњиду у раскопчаноме оковратнику, који ноктом прочепрка место где је седела бува. Извуче из шава ваш, здрузга „несрећницу“ на поклопцу од сандука, насмеје се:

— Здраво лепа ваш беше — би ме жао да је убијем.

— Па што је уби, болан?

— Путује без пасоша. Увукла ми се под кошуљу и седи, да је не пронађе орта чека. Прошла две станице почела да уједа! Ја је возим, а она уједа. Лукава, вештица.

Рже вагон, ваљају се од смеха.

Само Јеропка, ониски сељак, с великим болом на сат погледа. Дуго је по оренбуршким трговима тражио будалу, да јој прода сломљен сат као нови, — али је не нађе. Трговци су му се смејали:

— Будале су се, чико, све утаманиле: ти си остао за семе.

Туга Јеропки, онискоме сељаку.

Отвара поклопце на сату и седи, намргодивши веће, као над болешћу неком. Под једним поклопцем сказаљке неће да се макну, под другим — не раде точкови. Одоше дванаест хиљада — прикачио их мачку о реп. А за дванаест хаљада човек да накупује добрих педесет фунти пшенице. Налетео, будала — да — би — будала, памтиће док је жив. Да проклети сат разбије о камен — жао му: сисају Јеропкино срце оних дванаест хиљада као дванаест пијавица, глава му мутна као од угља.

Сељаци га навалице задиркују:

— Које је време, Јеропа, саде на твоје сату?
— Шта је, Јеропа, не куца?
— Скрхао му врат случајно...
— Продаће човек! Та ствар не губи у цени.
Само не показуј, кад станеш продавати...

Рже вагон, шегачи се на рачун Јеропкине невоље.

Семјон риђобради купио у Оренбургу четири сукње. Прво се радовао, израчунавао добит. Кад прође две станице, поче јадиковати. По вагонима се пронео рђав глас: киргиске жене и саратовске жене не носе сукње, него иду у чакширама, као сељаци.

Стење Семјон риђобради, гњави сатанске сукње. Падне главом на вреће, лежи тако неко време окренув њушку на ниже, да се поново дигне, мутних очију, без сваког разумевања. Наружи бољшевице с комесарима (као да су они за све то криви!), отпљуне, стисне своју муку у зубе, и поново забије главу у вреће.

Иван Барала мери чизме на леву ногу. Купио три пара, радује се као дете. За старе дају три пуда у зрну, а његове нису ни мало старе. Удара Иван Барала ноктом по ђону распричао се на сва уста:

— Носиће их две године, жив ми Господ! Ђоновии као од гвожђа — ножем их пресећи нећеш...

Миши лакнуло.

Ако киргиске жене иду у чакширама, то значи да бабину сукњу не треба ни жалити. Како год окренеш, за њу не би дали много — стара је била. Опила бритвицу, осмехну се:

— Гуја! Пресећи ће који — му — драго штапа!..

Проход облеће око Мише као голуб, почиње разговор, врти носом, цокће милокрвно. Није рђаво, ако је ујак тога дерана комесар. Има ти сада свакојака народа. Понеки велики — не вреди ни пребијене паре, а буде неки мали — па напоји чо-

века. Он ће све уз њега: ко зна, може му заиста ваљати.

Креће се као клатно Прохорова брада поред Мишина носа, а Прохоров глас дошао сладак, регби обавија човека од пете до главе. Извукао торбу с хлебом, пружио и Миши једно мало парченце.

— Хоћеш ли, Микаило?

— А што сам не једеш?

— Једи, не цифрај се: кад ти будеш имао — даћеш мени. Ваља братски делити, како Бог заповеда...

Претвара се Миша, говори мирно, здувавајући прашину с комада:

— Хтео ујка да да пола пуда сувих кајсија.

— Теби?

— Мајци.

— Суве кајсије — лепа је то ствар, али је сигурно скупа?

— Шта је то за њега, кад је богат!

Говори Миша као велики прави сељак, и сам се чуди:

— Будале. баш; верују све што им се каже!.....

23

А киргизи нису ни мало страшни, само су неки чудан свет. Јара да погинеш, не можеш дисати од усијаних вагона на станици, а они се кувају у бундама и сваки ти набио шубару на главу, с дугачким наушницама. Чаврљају не по нашки: тара-бара, тара-бара — ко би их разумео! Иду с камцијама, седе чучећи. Пипају капуте код сељака, разгледају самоваре, тресу женске сукње.

Јеропка, ониски сељак, довео одједном тројицу, показује им сат на длану, стао, подбочио се. Сад ће он да подвали киргизима, зашто је Азија — без мозга.

Блистају киргизи зубима, пребацују сат из једних руку у друге, прстима чепркају по заклопцима. Јеропа виче у уво старом избораном киргизу:

— Здраво добар сат — немачка фабрика!

Киргиз клима главом.

— „Мериканско“ злато! — дере се још више Јеропка.

Семјон риђебради извлачи сукње из прашњаве дубоке вреће, развија их као једру, да се, исто тако, киргизу продере у уво:

— Бик јакша! Носиле их госпође.

Чаврљају киргизи — тара-бара, тара-бара! — ђаво ће их знати.

Семјон око њих тек што не игра.

— Госпоцки сукња, госпоцки. Москва правио, велики варош...

Иван Барала чепрка ножем ђонове својих чизама.

— Бабај*), опипај наглавке, опипај дер! Ама, не бој се човече, не мо'ш их подерати. Воду да газиш — прокиснути неће. Од телеће коже. Носио би их сам, него тебе ме жао.

Климају киргизи шубарама, и одједном одлазе.

Јеропка потрчао за њима:

— Шајтан-мајтан, биће ти жао што ми не узе сата!

— Стани њушко, дај три пуда!

Киргиз одмахује рукама.

Много се робе просуло из вагона, а још више вике. Сребро мењају за новчанице, злато за новчанице не дају. Заићу дуван из врећа, машу капутима, сукњама, трупкају чизамама.

Прохтело се Миши да мало протрчи по станици — страх га је: не стигне ли да скочи у воз — остаће. Спази киргиза где пролази — не отрпе:

*) Дело, чико.

вади бритву, показује. Киргиз застаје. Узе од Мише ножић, отвори га, зуби му блистају, прстима куша сечиво. Мишка се развикао на сва уста, нагињући се из вагона:

— Продајем!

Киргиз чаврља по његовски, врти главом.

Још јаче дере се Миша:

— Пуд!

Још жешће врти киргиз главом.

Миша се осврће, немоћан. Намрштио веђе, да нађе разумљивију реч навалице извраћа руске речи — да га боље разумеју.

— Пшенич, пшенич! Пуд!

Рус из другог вагона говори киргизу на киргиском:

— Један пуд!

Киргиз отпљуну љутито.

— Е, е, урус!

Пита Миша лагано Руса:

— Шта даје?

— Ништа, псује.

А кад је киргиз пошао, Миша повика за њим:

— Киргиз! Киргиз! Шурлум — мурлум — курлам! Хоћеш качкет!

Смеју се сељаци Миши, и саме Миши дошло смешно, како се извештио киргискоме језику. Не отрпе, не могаде седети на месту, него да за час искочи из вагона. У нос му ударио мирис чорбе из великих казана.

Продавачице над казанима извикују гласно:

— Чорбе вруће, чорбе!

На гвозденим плеховима леже печене цигерике, камиле главе, овнујска цревца, кувана риба. Привлаче фртали поистиха кувана млека, за срце уједа мирис хлебова.

Лупка Миша по старом очевом качкету, показује ножић с кајишем:

— Купи, купи!

Заблене се у цигерице с овнујским цревцима, стоји.

— Тето, удели гладноме!

Измахне кутлачом продавачица, Миша се поново загнури у гужву, оптрчава око киргиза. Окруже га киргизи са свих страна, дигну толику ларму да ни Миши не би мило. Један вуче ножић, други за качкет. Један, најстарији, с црним зубима, ухватио га чак и за капут. Чаврља, свлачи, да проба капут. Миша довикује киргизима:

— Јевтино не дам!

Набио киргиз капут на леђа, кад тамо вагони тргли.

Истрже Миша киргизу капут — али ножа нема.

Нађе се и нож — али опасач трзају киргизи један од другога.

Мало је требало Миши, да се расплаче од силнога једа.

— Дајте брже, немам ја каде!

А вагони кренули.

Кренули на његове очи.

Окрећу се точкови, и цела се земља окреће, окреће се и станица и киргизи. Трчи Миша с десне стране, а врата на вагонима отворена на левој. Ако пројури испод вагона — здрузгаће га точкови. Јури Миша као ждребенце за великом гвозденом кобилом — опанци га шиљцима чешу, капут о плећима обесио се као опека. Неће ноге да трче, клецају. Тешко дишу разјапљена уста. — недостаје ваздуха.

Спази степеник на платформи за кочницу, ухвати се у покрету обема рукама за гвоздену ручицу — кад тргне Мишу силовито унапред. Није да му се глава откинула, ни да су му баш ноге позади остале, а глава и руке обесили се о гвоздену ручицу. Вуче Мишу на ниже, под саме точкове, као кад се јарам упија у мекоту. Грувају точкови, напола хоће да расеку, на парампарче да раскину.

Оклембесио Миша отежале ноге а вагони се котрљају све жешће, а ноге у широким опанцима вуку на ниже попут тешких тегова, и нема никакве могућности подићи их на степеник. Пустити ли руке — треснуће главом о камење, о гвоздене трачице.

- Ташкенте, збогом!
- Село Лопатино, збогом!
- Смрт!

Откинуће се Мишине руке — у праšину ће се стуцати Мишина глава.

Него ствар испада друкчије, кад се човеку не мре.

А Миша није хтео да мре.

Прикупи он последњу снагу, затеже попут жице сваку жилицу, напипа ногама степеник. Изви се, праметну леђима на ниже — и би му лакше да држи камениту, отежалу задњицу.

— Сад нећу да паднем.

Обрадова се мало, а с платформе га посматра човек љутитих очију. Каза нешто, али вагонски точкови прогуташе глас, згужваше га ужурбаном лупњавом. Не разумеде Миша, већ само жалостивно погледа срдита човека.

— Чико, прихвати!

Згужваше и Мишин глас точкови вагонски, прогуташе лупом, бацише у страну, мимо ушију. Дуго је посматрао човек оклембешена Мишу, сетио се наређења — да се нико не вози без карте.

— Нека се разбије!

А онда (ово већ сасвим неочекивано) шчепа Мишу за мишицу испод рамена, извуче га на платформу. Метнув га поред кутије с фењером, рече набусито:

- Баш хоћеш да погинеш?
- Миша је ћутао.
- Чиј си?
- Из Лопатина.
- С ким путујеш?

- С оцем.
- А где ти је отац?
- У оном вагону.

Одмери човек Мишу срдитим погледом, окрете се на другу страну:

- Дојадили сте ми па то ти је!
- Миша ћутао.

Седи код сандучета, испруживши ноге у великим опанцима, никако да се издува од престриве. Посувраћене руке му као изломљене, глаза му се окреће, мало је требало да поврати све што је појео. Најрадије би да легне и да лежи, и да га нико не дира.

Опет му кроз мисли прође Лопатино.

Промоли главу гладна мати и два брата, а Јашина пушка на поду. Одмахну Миша главом, да му се не прикрадају немирне мисли, равнодушно окрете леђа вечитој својој тузи. Никако да од ње побегне. Миша у Ташкент — а она вуче се за њим, као маче за мачком. Срећа што има чврсту нарав, не мари да плаче, иначе је већ одавно требало да рикне, што га грло доноси. Дошла срећа од друга Дунајева, а он да је изгуби.

Навиру ружне мисли у главу, узнемиравају Мишино срце, цеде сузе из очију.

Вагонски точкови задиркују:

Стићи нећеш,
Нећеш стићи,
Смрт!
Нећеш стићи,
Стићи нећеш,
Смрт!

Вади онај човек из сандучета корицу хлеба, обазриво грицка мрвицу по мрвицу, гледа Мишу испод ока. Миша се окреће.

- Куд ти путује отац?
- У Ташкент.
- Зар је у Ташкенту смрт слађа?
- Шта?

— Ништа, де. Тамо су за вас већ спремили хлеб, ширите џепове.

Лупају точкови.

Удаљују се од воза, у трку, киргиске степе — пусте, безводне.

Промичу телеграфски стубови.

Нема на њима врабаца.

Не лепршају се врвце од лике на телеграфској жици.

Нигде сељака да се провезе по узаноме путу поред железничког насипа.

Степа огромна, нигде села.

Празна имања, и не лају пси...

Само високи брежуљци с плавим главицама, а ваздух изнад тих брежуљака прелива се као река. Промакне у скоку порушена стражара, с избијеним прозорима. Оштро пада у очи откинут кров, потсети на Лопатино, где зијају празне гладне избс. Непојамна сета обузима Мишино срце, стиска га у песницу, а глава трешти од бола и пада све ниже.

— Има ли ти отац при себи много новаца?

То га све јунај човек кињи свакојаким запиткивањем.

Миши се језиком не мрда, дојадило му чак и оно хвалисање свакога пута. Али како да стигне на мету без свега тога? Сваки ти то испитује, пред сваким се човек мора извијати. Не извија ли се — ухапсиће га. Бациће га као маче на сред пута, избациће га у степену, где нема ни људи ни стана, казаће:

— Мангупчина је то! Нема тај ни оца ни мајке. Вози се без карте и без пропуснице.

Гледа Миша уморним, поцрвенелим очима, говори мирно, као велики, прави сељак:

— Пара је било много — него однели половину.

— Где?

— Исекли му џеп на станици.

Ташкент

Онај се обесели.

— Мора да је нека будала, кад се толико забленуо да му однесу цеп!

— Неискусан човек! — уздише Миша.

— А како ти да заостанеш?

— Заболео ме трбух. Чучнем малчице „напоље“, а вагони крену. Отац виче: „Пењи се брже!“
Ја се спотакнем, ухватим се ево овде, једва се одржах. Хвала ти, што ми даде руку....

— А да нисам?

— Погинуо бих.

— Спадало си ти!

— А ти, ко си ти, чико?

24

Из воза је морао силазити ноћу.

На станици су горели фењери бледом светлошћу.

У помрчини су се тискали људи.

Кретали су се у огромним гомилама, гурајући се, тонули у вици, у танким гласовима расплакани дечице.

Лежали читавим стадима, плакали, молили се Богу, псовали, гладни сељаци.

Као буљуне без очију гурале се жене:

замумуљених глава,

вукући децу на рукама,

вукле су децу, везану за леђа,

вукле децу, која су се грчевито хватала за сукњу.

Као овце преморене падале су жене код вагонских точкова, бацале децу на танке, охлађене шине.

Као побациана штенад ваљала се дечица:

и гола,

и умотана у крпе,

и промукла, цвилећи тихо,

и грлата, терајући смрт бесном дреком.

Још једна туга више пала је у тиску гладних и срдитих људи, који су препунили малу киргиску станицу. Улила се још једна кап људске патње, ником потребне, никим непримећене.

Избаци кочничар Мишу, рече весело:

— Довезао сам те до овога места, кажи — хвала Богу. Сад иди, тражи оца.

Далеко је Мишин отац.

Далеко је Мишина мати.

Пролазио он тако кроз туђе, гладно стадо, згрнуто из разних села и заселака, уздахнуо тешко. Стаде тражити вагон у који га је сместио друг Дунајев, али су ноћу сви вагони једнаки, сви вагони забрављени, као кошеви пуни жита.

Закључала се, заградила невоља вашљива, не припушта никога к себи.

Закуцао Миша на једноме вагону, кад неко викне, кроз неку пукотину:

— Шта ћеш?

— Овде путују наши.

— Одби! Ваши су отпутовали, остали су само наши.

Закуца на другоме вагону — не одговара нико.

Из трећег повичу:

— Што буниш свет?

— Не пуштајте сваки олош!

Обишао Миша двапут дугачки опружени воз, згуррио се, затрептао, сео.

— Баволи без срца и без душе! Појешћу, шта ли, те ваше вагоне?

Оде.

А нема куд.

Стоје мрачни вагони у три реда. Да идеш целу ноћ, отворити се неће, и дан цео да идеш отворити се неће. Свуд миле људи:

испод вагона,

иза вагона,

на станици,

иза станице.

А да се приљуби, да невољу своју исприча. нема уз кога.

Бије Мишина невоља из растужених очију, али да плаче, то Миша не сме: он то врло добро зна. Нико неће чути жалостивни глас, нико неће прихватити сузу кад кане.

Трпети се мора.

И покојни отац говорио је увек:

— Сузама не помаже у беди.

Миша свакако мора да стигне, кад је већ кренуо. Сад већ зацело није још много остало, а на траг се вратити неће.... Кад, уз пут, наиђе на неки велики град, моћиће продати ножић с кајишем. Поче Миша израчунавати који је дан, од како је од куће отишао, побрка: ако је сад среда, биће десет дана, а ако је петак — дванаест дана.

Иза станице, у сандуку са сметлиштем, чепрка неки дечко, завлачећи главу до самог рамена. Застаде Миша, погледа га радознало.

— Шта ти ту радиш?

Дечко не одговори.

Погледа равнодушно, па се опет увуче све до рамена. Извуче кошчицу, тури је под пазухо. Приђе и Миша сандуку с друге стране, па и он почне ужурбаном да рије. Обојица су чепркали ћутећи, хватајући се за руке. После неколико тренутака уђе Миша у сандук и ногама, а мали га љутито тргне за рукав.

— Јесам ли те ја звао?

— Сам сам дошао!

У сандуку се Миша чинио мали, — вирила му је само глава. Хтеде га дечко или ударити по провученој глави, или да му качкет гурне нахеро. У том тренутку протрчи псето с огромном комадешком хлеба у зубима. Видео дечко хлеб у псећим зубима, стрмоглавце појури за псом, млатарајући рукама. Искочи и Миша из сандука.

— Удри циглом!

Опеке није било под руком.

Дочепа Миша патрљак од шине, али не могаде да дигне.

Трчало двоје гладних са двеју страна а пас, тресући задњицом, бежаше у пољану иза станице. Лако прескочи јендек иза станичних повртњака, застаде на ћувику, држећи у зубима украдени комад.

Застану и деца.

Са влажних, мрачних повртњака јурило је још неколико паса.

— Ујешће! — рече Миша.

Дечко одговори набусито:

— На једног ударио бих сам ја са добрим штапом.

— Како ти је име?

— Трофим.

— Хајдемо на траг!

— Чекај, сад ће они да се покољу.

Трофим не одговори.

— Зашто?

Стоји он само у кошуљи, раздераних прсију, гологлав и бос. На раменима, место капута, обесио му се отрцани комад асуре, везан врвцом испод грла, и мали, ћутљиви Трофим, у таквој одори, лично је на малецног смешног попа у краткој одежди.

Пси се омирисаше ћутећи.

Онда зареже, искезе се, налете на онога што је у зубима имао комад, сковитлају се, праметну, усправе, налете поново.

Дупо их је Трофим посматрао ћутећи, укочених очију, а онда рече потмулим, гробним гласом:

— Добра је то ствар имати псеће зубе.

Миша се за тренутак запрепасти, разгледајући Трофима. Ко ли је тај, у краткој поповској одежди?

Дочепав Мишу на псећи начин за гушу, стровалиће га баш ту и отеће му капут и качкет. Сад свуда убијају богате, а Миша је богатији од Трофима.

Услед Мишина страха Трофим је још више израстао, обасјан месечином на пустој мртвој пољани, пуној гладних паса који се кољу. Било је бар пет-шест паса, а Миши се чинило да су хиљаде, и сви искезили губице, па кад међусобно покољу један другог, почеће уједати људе на станици.

Трофим рече изнебуха:

— Бојиш ли се паса?

— А ти?

— Ничега се ја не бојим.

— Колнко ти је година?

— Четрнаеста.

Погледа Миша Трофима са стране, па рече такође, као да се ничега не страши:

— Ми смо вршњаци: и мени је четрнаеста.

— Лажеш.

Да се начини што већи, Миша се дигне на прсте.

— Скоро ћу у петнаесту. Ја сам само растом мали, а по годинама сам стар. Могу два пуда да подигнем.

— Чега?

— Чега год хоћеш: ђуле или цак.

На станицу се врате као „другари.“

Дознаде Миша да је Трофим из казанске губерније, да је био у четири вароши, да је већ шест месеци од куће, да се пробија у Ташкент. Ако стигне, враћати се не мисли. Зло је код њих у казанској губернеји, нема шта да се ждере, па је зато и Трофимов отац умро пре времена — кад му је било тридесет осам година. Двапут је био у рату и није погинуо, а глад га је оборила.

Миша рече:

— Сад је свима сељацима зло. Од нас сви узимају, нама нико ништа не даје....

— Треба прелазити у партију! — уздахну Трофим.

— У коју?

— Бољшевицима.

— Зар ће да приме?
— Неког приме, некога не.
— Не хвале бољшевнке, — рече Миша.
— Има и бољшевнка свакојаких! — опет уздах-
не Трофим.

На станици је горео један фењер.
Бљо је касно.
У Мишиној глави нагомилале се све саме туж-
не мисли.

У вагонима,
испод вагона,
иза вагона
људи се нису превртали, нису викали, као да су се
намерно притајили, чврсто стежући зубе, запушив-
ши гладна уста.

У мрачној тишини — бауку, распараној једним
јединим фењером, једнолично и тужно плакали су
жена и дете у два гласа. Један глас потмуо, из бо-
лом пропиштене изнутрице, други у очајном изви-
кивању. Час груне, дигне се у вис, час циликне по-
пут једва чујно додирнуте жице.

Па се преплићу,
цепају,
кркљају,
сустижу међусобно та два гласа,
као два потока.
И тече кроз два потока горка невоља, бачена
у пространу киргнску степу, на малену железнич-
ку станицу. Ни напред ни назад је помакинути не-
ћеш.

Трофим рече Миши, показујући жену:
— Допутовала из туђега краја, залутала, па
не може да отпутује.
— Зар је познајеш?
— Све ја познајем, већ четири дана лутам по
овој станици. Путовала с мужем, па јој муж умро.
Ено, укопали га онде.

Миши навреше у главу тужне мисли.
Седи он с Трофимом у тесном станичном ход-

нику, код самих врата; ту су причали о својим селима, која су сада остала ко зна на којој страни. Миша је причао мртво, слушао нерадо. Дојадило му да мисли о томе, дојадило да понавља из дана у дан исто. Испред заклопљених очију —

попут развијене пантљике —
пролажаше Ташкент, град невидовни:
сит,
хлебни,
насмејан.

Извирују оданде попут високих ђувика:
црни хлебови,
бели хлебови,
пшеница тврдунка,
пшеница руменка.

А зрна нису као наша — све крупна ђека зрна...
Прекидајући Мишу у мислима, Трофим шапне гласно вазда будним гласом:

— Колико фунти можеш да изедеш?

— Где?

— Кад дођемо у Ташкент.

Замислио се Миша, дижући отежале капке, па рече тихо:

— Много!

Дуго је плакала жена с оним дететом.

Сељаци кашљали у мраку.

Пси лајали иза станице.

Трофим и Миша храбраху се међусобно лепим надама. Договараху се да путују у друштву. Ослушкујући лавез паса, привиде се Миши огромна степа без људи и стана, а по тој степи витла се хиљадама гладних паса, искезили зубе, терају велико кудраво псећо с комадом хлеба у зубима, ко-трљају се попут огромног клубета. Лети псећа длака пустом степом под смрзнутом месечином. Горе псеће очи, шкљоцају зуби.... Исклали се пси међусобом, однекуд искрсли нови, грунули на станицу у дивљем стаду, ударили преко Мишине главе, бацили га пода се. Одигнули га мало од земље, пу-

стили, дочепали за капут и качкету. Отео се Миша, у престрави смртној отворио заспале очи, не схвата шта се то збива. Вика, бука, псовка, скичање, а Трофима нигде.

— Прилази воз!

Стењање. Вика. Плач.

— Пуштајте!

— Помагајте да се попнем, људи.

— Задавићете ме!

— Леле!

— Развуци по зубима!

Не сме се устајати на малој станици у ненасељеној киргиској степи:

Да глад не поједе,

да ваши не поједу,

да мука не изеде,

очајање...

За кровове се хватају, за точкове, за гибњење, за степенице.

На крововима, на точковима, на гибњевима, на степеницама — само да се оде са овог страшног, пустог места. Макар се висело на рукама, вукло по шлиперима, хватало за реп вагона — само да се оде, да се побегне од гладне смрти, која сустиже.

Лети степом под смрзнутом месечином псећа длака.

Горе псеће очи.

Шкљоцају зуби.

— За Бога — и матер — пуштај!

— Крста ти — цара!...

— Другови!...

Окренуо се Миша, стаде се вртети.

Куд ће он да пробије огромни људски зид око вагона?

Заталаса се однекуд живи зид, крене локомотива, гурне задњицом, одбаци у страну, повуче на други крај. Нема снаге да прескочи живи зид који се бацака задњим ногама, нема снаге да се од њега откине. Вуче он, усисава у себе, врти у котлу, дави, гњечи.

Појурио Миша малој притајеној локомотиви, њему у срастање лети Трофим под асурицом, мало, смешно попче у краткој одеждици.

— Уђе ли?

— Куда?

— Хајд са мном!

До смрти се обрадова Миша — двојица су, није сам.

Ухвати се Трофиму за асуру — па пројури поред сељака и сељанки, дуж вагона. Дотрчаше на сами крај — војник. Погледаше војника издалека, појуре напред.

— Стој! — рече Трофим. — Треба се попети на кров. Лећи ћемо потрбушке — неће нас опазити...

Стао Миша Трофиму на рамена — високо је кров.

Издиге се малчице, да се ухвати за куку — откиде се, тресне, удари Трофима ногом по глави.

Наљути се Трофим, повика:

— Жено! Стани под мене!

Много се угрувао Миша, али нема се времена за плач.

Стаде под Трофима, и Трофим се откиде, удари Мишу ногама по глави.

— Хајд на друго место — овде се попети нећемо.

— Огребао сам руку.

— Крв?

— Цури помало.

— Поспи песком!...

Кад је писнула локомотива, покривајући људске гласове, Миша и Трофим лежаху на крову вагона, потрбушке. Трофим је шаптао с олакшањем, удишући мирис прашњавога крова:

— Јеси ли жив, помало? А сад да се путује....

Жестоко вуче киргиски ветар Мишу и Трофима, покушавајући непрестано да их збаца у без-

људну степу. И посматрајући тако погнуте жене и сељаке, прилепљене за вагонске кровове, мислили су да: пливају по ваздуху, изнад земље, над степом, и нико их никада дохватити неће, нити ће их ма ко узнемирити. Само се једанпут у болу стиснуло Мишино срце — кад је сељак прекопута викнуо:

— Умрла!

Поред Мишених ногу лежала глава космате жене лица окренута у вис, а мртве незатворене очи гледају у туђе далеко небо. Ушиљени помодрели нос, непомично разјапљена уста са жутим искеженим зубима опхрваше немиром и збркаше Мишине мисли, а срце му закуца јаче, стиснувши се у болу.

Трофим погледа равнодушно.

С истом толиком равнодушношћу су и сељаци обесили браде, мислећи на своје ствари. Један од њих рече:

— Треба бацити, да не буде греха.

— Куда?

— С крова.

Миша као на перима.

Зажмуривши, мислио је он на Лопатино, на матер остављену код куће, па јури мислима у Ташкент, али мртва жена искежених зуба заклања и мајку, и Лопатино, и далеки мучилачки Ташкент, до ког никад да човек дође. Узнемирено осматрајући умрлу, Миша шапне крадом Трофиму:

— Ко је она?

— Гладна.

— Да је бацимо?

— Не може се бацити дању — опазиће...

Наднесе се огроман облак, залепи сунце, попаде по возу попут црне завесе. Завлачи се воз с оним народом у облачину, пара је звиждањем, виче, реве, никако да се од ње одмакне. Или га је то облак притиснуо, или се успон испречио: стали точкови са својом игром, вагони престали да се

клате. Лагано истежући реп, воз пође спорим ко-
раком, готов да се свакога часа заустави. Одједно
поче пљаштање тешке, крупне кише из огромнога
кабла, стаде је лупа по прљавом истрљаном крову.
Сељаци се сабили у гомилу. Непомични, седе Ми-
ша и Трофим под Трофимовом асурицом. Само
мртва жена лежи, као дотле, лица окренута у вис,
мртвих незатворених очију, наливених кишницима.
А кад се огромни облак исцепкао на ситне комади-
ће и та парчад почела милети над степом, испушта-
јући последње капљице, — наиђе влажно, хладно
вече.

Као сићушна тачкица указа се у даљини мала
станица.

Кроз оближњу долину прођоше камиле.

Над главицом дизао се дим.

Трофим рече Миши, подрхтавајући голим те-
лом :

— Јеси ли прозебао?

— А ти?

— Озебао помало.

— Јео бих! — опет ће Трофим.

— И ја бих, — признаде Миша.

— Умеш ли да трпиш?

— А ти?

— Трпео сам и по два дана.

Није хтео Мишка да испадне горим него што
му је другар, па са поуздањем одмахне главом:

— Претрпећемо се већ.

На станици су сељаци ужурбано поискакали из
воза. На крову вагона осталоше само Миша и Тро-
фим, и још она мртва жена жутих искежених зуба.
Пуни месец, који се високо издигао изнад станице,
загрио леш меким сјајем, завирио му у разјап-
љена уста. Мишу би страх, али ће Трофим мирно:

— Ми да не искачемо. Искачиш ли, нећеш ско-
ро усести на други кров. Останеш ли на овоме ме-
сту, биће горе. Бојиш ли се ти мртваца?

— А ти?

— Зашто да их се човек боји, они се дићи неће...

Воз није стојао дуго.

У помрчини махнуше фењером код машине, одједном лупише одбојници и —

у ноћ,

у студену влагу

кренули су се тужно вагони, лењо се играјући точковима.

Прелете у скоку и последња стражара.

Угашеним оком погледа последњи фењер.

Над вагонима се наднео хладни месец својом жутом ћелавом главом.

— Хладно! — рече Трофим. — Дај да се загрлимо.

Миша раскопча мокри капут, и Трофим подасуром чврсто га загрли уздрхталим рукама, приљубљујући трбух уз трбух, прса на прса.

Исто тако чврсто загрлио је и Миша друга, стежући поле од капута на Трофимовим леђима, и хладне, магловите ноћи, дишући један другоме у лице, спасавајући један другогa од смрти, возили су се они на крову од вагона као мали двоглави грумен, сливени у једну непобедиву вољу, у једну тежњу — да себе сачувају па ма по коју цену.

— Мени је топлије, — говорио је Трофим.

— И мени је топлије, — пристајаше Миша.

— Дувај ми мало у овај образ!

— А ти ћеш мени да мало дуваш...

— Ху....

Настаде кратак миг, кад се у срцу обојице родила још непреживљена радост од другарства, које загрева. Она се није изражавала речима, путовали су ћутећи, али су је обојица осећали у томе, како је лепо, како нема страха кад их је двојица.

И мртва жена, која их сада више није плашила, као да им говораше:

— Тако, дечице, тако!...

Продавали ујутру Мишин капут на великој киргиској станици.

Трофим каза последњи пут гласом искусна човека:

— Четири хиљаде да тражиш.

— Хоће ли дати?

— Ако не даду — можеш попустити. Први ћу да купујем ја. Ти жестоко да хвалиш еспап, а мене грди навалице, ако будем јевтино тражио. Јеси ли разумео? Сад хајд у народ!

Зашао Миша у шарену пијачну гунгулу, држећи у руци очин капут, са стране му се примиче Трофим:

— Вичи гласније!

Миша измахне капутом.

— Хеј, купите, продајем!

Пустио Трофим да се мало одмакне, па приђе поново, запита гласно:

— Стани! Пошто?

— Ниси ти купац! — окрете се Миша.

— А откуда знаш?

— Немаш ти новаца!

— Јеси ли их бројао?

— Бар тако изгледа...

Трофим се наљути.

— Види ти олоша једног! Хоћеш ли најзад рећи пошто?

— Четири хиљаде.

— Хоћеш ли попустити?

— Јеси ли пао на теме, није он много стар...

Стојали тако Миша и Трофим у шареној пијачној гомили један према другом, препирали се гласно да обрете пажњу на капут, али нико, ни један једини човек не хтеде да стане поред њих. Погледају из далека — окрену леђа.

Трофим каза, вртећи главом:

— Лукави ђаволи, не мо'ш их преварити!

Већ је нестајало веселог расположења, капут им се чинио рђав, непоуздан, а у тренутку очајања мислио је: не продаде га никад ни за 'иљаду, ни за по 'иљаде. У тај мах приђе младо неко киргизче, нешто мало више од Трофима, упери у де-чаке црне блиставе очи.

Миша завитла капутом:

— Купи!

Наиђе Киргиз танке брадице, истури усне разгледајући капут изнутра и споља, запита руски:

— Колико?

— Даћу јевтино, за четири 'иљаде.

— 'Иљада!

Трофим викне иза леђа киргизових:

— Еј, ко је газда овом капуту овде?

— Ја! — окренуо се Миша.

— Колико тражиш?

— Четири 'иљаде.

— 'Оћеш ли да продаш, или си дош'о да се измотаваш? — запита Трофим строго.

— А шта се ти петљаш? — одговори Миша исто тако строго.

— Ако мислиш продавати, да ти дам три 'иљаде — ни цвоњка више. 'Оћеш?

Погледа киргиз новог купца, отпљуну, паде у ватру, поче чепкати поставу прстом. Миша говори трговачки:

— Шта чепкаш, друже, добар је тај штоф, носићеш га две пуне године.

Примаче се још неколико киргиза, зацакаше, зацикаше:

— Две 'иљада!

— Не може друже, не дам јевтиније.

— Три 'иљаде! Де!

Трофим шапне ђазриво:

— Спусти једну!

Рукова се Миша с киргизом, као велики, прави сељак, рече гласно:

— Збогом капутићу мој! Здраво добар штоф.

Сад је отпао страх за хлеб.

Носио га Миша крај срца, стискајући га чврсто. Очи му блистају од радости, усне подрхтавају од нестрпљења. Било му је настало да ту, пред пиљарицама, још одмах на пијаци, зарије гладне зубе у велики округао хлеб, да га гута у несажватаним комадима, али је незгодно јести на тргу; свуд унаоколо гладне избеглице, гледају у хлеб гладним произваљиваним очима, могу и да отму, те Миша и Трофим, сада најбогатији људи, оду да ручају иза станице, у степу.

Лепо је сијало сунце с високога неба.

Унаоколо се белеле киргиске черге.

Пси лајали мирољубиво.

А главна ствар — хлеб.

Мек, још топао округао хлеб, лежи на крилу Мишину, и услед тога су се пространа степа, и небо над степом, и ретки дим, и беле киргиске јурте такође чинили меки, топли, пуни умирења.

— Хајд сад! — рече Миша одлучно, заривајући оштри нож у меку средину. — Држи, у моје здравље!

Сам се, радостан, прекрстио, прихватајући се јела, и у чуду погледао друга.

— Зар се ти не молиш Богу?

— Престао сам.

— Зашто?

— Тако, не марим... Дај ми још парченце! Много је, смањи. Да не једемо одједанпут, него да оставимо за после.

Јели су дуго и све у ситним комадићима обојица падаше тежина на стомак после гладовања, тело се набризгавало миром, и слатком, ситом лењошћу. Да им је да заспе на сунцу, да се забораве, ни о чему да не мисле. Миша опружи ноге у широким опанцима, лежаше дуго раширених руку. Затим би опет седао, дремљиво погледајући на хлебубицу, одсецао по један мали комадић.

Трофим умириваше:

— Капут не жали! Само да човек жив остане — па ће већ бити боље...

На станици, после ручка, дуго су пили хладну воду код лумпе, широко подмећући под лулу сита одморна уста; почну се умивати.

— Да се малчице дотерамо! — говорио је Трофим, разгледајући прљави трбух. — Дај да руке истрљамо песком.

— Страшно ме сврби глава, — најезио се Миша. — И ево овде непрестано мили.

— Вашке?

— Ху!

— Немој их дражити, горе ће да уједају...

Поиграше се мало, попрскаше хладном водом, би им сасвим лако. Наигравши се, Миша зажмири лукаво:

— Е, а сад ти да водиш рачуна!

— О чему?

— Како да доспемо на воз.

— А шта ћеш ти радити?

— Ја сам те хлебом хранио...

27

Станица није пуштала у воз.

По вагонима, по вагонским крововима ишли су војници с пушкама, збацивали цакове, терали сељаке и њихове жене, тражили исправе. Сељаци су јурили за војницима, покорно тресући главама без капа. Опхрвани тупим очајањем, поново би се пели на одбијаче, с одбијача на кровове, да се опет суновраћају доле, па би наново, с немом упорношћу залазили с репа, или с чела вагона у воз.

Мишу и Трофима терали су четири пута.

Четири пута су војници потезали кундаке, викали сурово:

— Марш одатле!

У тескоби, око једног разваљеног вагона, седело троје сељака, две жене, девојчица, старац и
Ташкент

натмурени војник с дрвеном ногом. Гледајући састављени воз, мислили су сељаци да ће им, може бити, и самима испасти за руком да некако ускоче, ухвате се, отпугују са страшнога места, али кад је изведен воз и вагони с голим, испражњеним крововима лагано прошли поред депоа у плаву степену, један од сељака рече у очајању:

— Сад је за нас смрт! Нити си пристао да кренеш напред, а натраг се вратити не можеш. Куда?

— Хајдемо на скретницу, — одговори други. — Тамо ћемо сести.

— А хоће ли нас узети?

— Питаћемо их, ђавола!

— Нећемо доћи! — рече војник. — Неће нам достати снаге...

Неочекивано дигао се трећи сељак.

— Свеједно, седети се не сме!

— Хоћеш да идеш?

— Поћи ћу сам.

Старац, који се прилепио уз сељаке, као крља, чепрка по песку државим прстима, пажљиво напипавајући ситне камичке, меће их на длан, дуго мирише прљавим носом, који више није осећао. Петроније, висок, погрбљен сељак, погледа старог с чуђењем, као да га је тек сад приметно:

— А чигов си ти, дедице?

— Ни сам ти не знам, драговићу, откле сам, изгубио сам своју губернију...

— Куд путујеш?

— Куд бих ја путовао? Седим ти, ето, већ пети дан у овоме месту, и никако да кренем. Путовали смо са сином, па ми он умре, те хоћу да се уз вас приближим.

— Ми ћемо пешице, овде не пуштају у воз.

— Па шта је! Ја се ходања не плашим. дечице моја, само да ме здрављице мало подржи у нога-

ма. Ја сам вам без одмора терао и по седамдесет врста.

Жене и девојчица погледаше узнемирено у пространу страшну степу. Страх их је да пођу а страх и да се одвајају од својих. Стојале оне покорне, увеле, као пресамићене кајишима од платнених торби. Сидор, босоноги сељак, меко зацокта уснама:

— Крећемо или не?

— Крећемо! — одазва се Јермолај. — А ти, дедо, како?

— Идем и ја полагацко. Куд бих?

— Хоћеш ли доћи до краја?

— Можда ћу и да дођем, даће Бог...

Згрнуше се у мало, напуштено стадо.

Трофим погледа Мишу одлучно...

— Хоће да иду. Није те страх?

— А тебе?

— Ја ћу да пођем.

— И ја ћу да пођем...

— Хоћеш ли прећи четрдесет врста?

Миша поправи трбух.

— Сад ћу више да пређем...

Високи, погрбљени Петроније у распараној капи коракне напред, па застаде за часак. Погледа замишљен у станичну звонару са жутим, од сунца поцрнелим крстом, па, машући подигнутим штапом, поведе остале сјајним, титравим колосеком у дубоку степу, која је мамила, са плаветним планинским врховима — уз растањено певање телеграфских жица, уз увело звоњење вечерњих звона, које никога више не весели.

Миша и Трофим ступали су позади, као јагањци.

Не запиташе да ли ће их сељаци повести, чак се ни међу собом нису честито споразумели... Ваља приближити се што више Ташкенту, ситоме, хлебноме крају, који се скрива иза далеких преисториских гробних хумки, а станица их није метнула у воз, збацила их са вагонскога крова, па су кренули без предомишљања, ситним, веселим кора-

цима, не осећајући страх. Све им се чинило да ће се сељаци окренути и рећи:

— Куда?

И тада ће они сељацима да одговоре:

— У Ташкент!

Сељаци су се окретали, али нико не запита куд су пошла та деца, никога се она нису тицала. Сељак, преваљујући се једним боком, крупно грабећи дрвеном ногом, распричао се гласно:

— Вода је, разумеш, у Ташкенту здраво хладна, и у њој се види све, као у огледалу... Јагоде свакојаке, да те не слажем, покриле много дана ораће земље. Идеш, на прелику, цео дан — и свуда баште, баште... Сваки ти има кућу без крова, и свуда ископани јендеци ради протицања воде.

— А пошто жито?

— Жито ти је јевтино. Ако човек ради сартима једно две недеље, може д'истера двадесет пуди и храну...

Стари, девојчица, жена, три сељака и Миша с Трофимом, ободрени веселим гласом копавог војника, погледаху с поверењем на плаветне врхове планина и ићаху напред у неједнаком развученом троуглу, упутив се хладној, прозачној води, јевтином узбудљивом житу са зеленим, бескрајним баштама...

28

Широко се прострла далека степа с наретко разбацаним гробним хумкама, утонула у измаглицу. Усамљени шестаре степски орлови изнад мртвих, поцрнелих слатина, поново падају на древне могиле степских кнезова и седе, попут верних стражара, с црним непомичним главама. Крупне, недирнуте репушине, у дугоме ланцу, одлазе у јаружице, истрчавају на ћувике, узнемирују својом мртвом усамљеношћу, вековним ненарушеним спокојством. Дигло се, опет се спустило сунце, окраћале подневне сенке.

Сељак с дрвећом ногом не прича више о хладној прозачној води, него је црвеним запаљеним очима пакосно разгледао мртве степне просторије, говорећи безнадно:

— Нећемо ми стићи до станице — одакле снага!...

Жене, девојчица отвараху укриво сува, изморена уста, хватаху се за руке, плакаху од страха, који их је тиштао. Само су Сидор, босоноги сељак, и Јермолај са оштром нечешљаном косом корачали упорно, истегнувши црне, ветром опаљене вратове, правећи крупне кораке изубијаним ногама. Петроније, који је ишао испред свију, дизао је високо путнички штап, упијао се погледом испод длана дуж блиставих трачница, које бежаху у даљину, умиривао:

— Ено онде, црни се нешто.

А кад би стигли до црне мрљице што је толико веселила поглед, опет би им жалост стиснула срца: било би то падалиште напуштено од киргиза, комаће излокане иловаче — тешки, тужни напор избеглица. И опет би се Петроније упијао погледом испод надланице да поново проналази ишчезлу станицу.

Станица никако да се појави.

Зујала само телеграфска жица а изретка би наишли на испретуране вагоне, бачене низ падину, и на поломљене токове топовских кара — последњи траг прохујалог грађанског рата, који је прошао степом од Туркестана до Самаре.

Миши и Трофиму било је лакше него осталима.

Они су већ стигли да мало једу, да се напију воде, да се одморе а у џеповима су носили по велики комад од преосталог хлеба.

Покадшто би Миша крадом бацио у уста коју мрвицу, говорећи шапатам Трофиму:

— А нама двојици стига, је ли?

— Доћи ћемо до краја! — умириваше Трофим.
— Само се не бој!

Старац је ишао истурајући леви бок, вукући с муком одрвенеле ноге. На ћувику је последњи пут истерао ваздух из прашњивих ноздрва, осмехнуо се нејако добрим, светлим очима, прекрстио се погледајући у степну измаглицу, која је пловила небесима.

— Станите, децо, не ваљам...

Заплива, заљуља се степа у запањеним очима, запливаше, заљуљаше се репушине, окренуше стубови телеграфски, звонкије запева у ушима телеграфска жица.

— Станите, децо, ја нећу моћи да стигнем!

Раскорачио се старац, сео ћутећи на суву, врелу земљу.

Седе војник поред старца, снажно стеже рукама дрвену ногу.

— Станите браћо, ни ја нећу моћи да стигнем!

Седоше и Сидор и Јермолај. Петроније баца одједном штап:

— Ој ти, путе — стазо моја, далеки путе наш!...

Напипа у цепоу остатак дувана, запали, стаде навалице гутати једак, опор дим, не би ли умирио празна, гладна црева. После трећег дима стане му се окретати глава и он, раширивши руке, паде на леђа. Сидор и Јермолај су седели, забивши подбратке у дигнута колена, жене и девојчица опружиле се по земљи. Старац се савио у клупче, метнувши песницу под главу, а војник, разгледајући дрвену ногу, рече потмуло равнодушним, мртвим гласом:

— Пропадосмо!

Миша је са страхом посматрао сељаке нападале на путу, упијао се погледом у степу без станова и без људи — срце му је премирало. Још добро ако је станица близу, али шта ће, ако до ње буде још четрдесет врста, откиде мрвицу у цепоу, баца је у уста да хлебом утиша немир што га је споао. Војник погледа на Мишин цеп гладним очима.

— Ти имаш хлеб?

Миша погледа у Трофима.

Трофим рече лењо, не губећи мирноће:

— Какав хлеб — жваће иловачу!

Узнемири се старац, дигоше главе Сидор и Јермолај, а жене и девојчица погледаше сетним очима, па је гладна гомилица, поиздигнувши се мало, седела неколико секунди узбуњена, у полукругу, начуљивши уши. Или им је ветрић донео радосну реч, или ју је дошапнула земља измученоме телу.

— Где је хлеб? — запита Петроније.

Војник показа Мишу.

— Ево, код овог човека овде.

Миша се диже престрављен, спреман на смртну борбу за последњу радост, очи му запламтеше као код твора, извученог из јазбине. Неочекивано, диже се Трофим, ухвати друга за руку.

— Хајдемо, пут знамо!...

Миша и Трофим ударе журно у страну, па застану, не скидајући са сељака узнемирених очију. Сељаци су их такође посматрали дубоко замишљени, као да се спремају за напад.

Позади се указа мали дим.

У осветлењу заранака оцрташе се обриси издуженог воза, кратко блеснуше осовине локомотиве.

— Иде! — викну Петроније. — Овамо иде!

Поново узнемирени удаљеним возом, сељаци се спремише да га сусрету на малој падини. Доко наше да се хватају за степенике, да се вешају о стражње гибње, — само да не зануће у страховитој степној тишини.

Војник, у своме јаду, опипа дрвену ногу.

— Ја нећу ускочити, другови!

Жена се обрадова што сељак неће моћи ускочити, и рече снебивљиво:

— Немојте скакати; ту може човек и врат да сломије, људи!

Нико не одговори.

А она, поражена мишљу да остане у степи, у

очајању мољаше Бога, да војник не ускочи и да сељаци остану овако, у заједници.

Воз је прилазио све ближе иза стрме окуке, Вешто је радила локомотива челичним лактовима, хуктао димњак машине црним разјапљеним устима, нежно се растапао бели облачак паре.

Петроније се пригне старцу.

— Дедо, иде машина! Хоћеш ли устајати?

— Ваљда ћу моћи некако да се дигнем.

Сидор рече гласно осталима:

— Сваки нека ускаче на друго место! Немојте стојати у помили.

Трофим је учио Мишу:

— Кад се будеш хватао, окрени се главом машини, да те не стровали ваздух.

— А ти ћеш сести где и ја?

— Где било, ја сам вештији.

Долазио је поштански воз и једва успорио ход на успону. Фркну машина — тврдоглави гвоздени парип — погледа окупљене људе блиставим стаклима предњих фењера. Зашишта врела пара коју испусти машиниста, одбаци у страну жене и девојчицу, стремкне старца низ падину. Миша је, као у сну, чуо Трофимов глас:

— Ускачи!

И опет, као у сну, виде степеник зеленога вагона, који му је јурио у сусрет, испружи руке, повика гласно, ван себе:

— Чико!

Негде спреда промаче Трофимова глава, бацакале су се у ваздуху Трофимове ноге. Кад је Миша осетио да је Трофим доспео на воз, притајена сељачка снага, дубоко сакривена у маломе телу, исправи се као огромно неко перо, одбаци га унапред. Пролете још један, и још један степеник. Кроз вагонске прозоре промолише се људи, и сви су они посматрали малишана у широким спанцима како трчи поред воза, нешто му довикивали а он се, тешко дувајући на вреле раширене ноздрве,

хтео да ухвати за последњи степеник, али га не-
каква невидљива сила откиде од земље, обори,
згужва, баци у црну и дубоку јаму...

29

Лагано су се вукли један за другим они који не
ускочише у воз: Јермолај, Петроније, војник с
дрвеном ногом, жене, девојчица. Заостају, дозива-
ју се, откинути једно од другога мрачном страшном
ноћи, тврдоглаво корачају напред. Кад напипају
влат травице, растрљају га у зубима. Одморивши
се, опет миле упорно, несаломљивом вољом. Опет
војник прича о хладној прозрачној води и зеленим
баштама, а старац, уљуљкан пређеним врстама, ле-
жи покорно као сиво клубе у високој, сувој трави
подно падине. Последњи пут прелеће у мислима
које се гасе родне своје њиве, осећа мирис родне
груде и, у пориву последње љубави, целива степ-
ну Киргиску земљу, као своју, милу — старачким
самртничким уснама.

— Уроди, хранитељко, старима и младима, на
радост сељачку!...

Приђе и замириса сељачка и страшна народна
невоља, процвате у невиђеној радости: са свих
страна, са свих путова иду — миле трудбеници из
великих и малих села, из великих и малих засе-
лака. Сваки понео зрнце, баца своје зрнце у род-
ну, гладну земљу. Цвате гладна земља хлебним
класозима, радује се, измучена радошћу измучених.
Далеко се пружиле младе пролетње њиве, гизда
се земља у зелену одору. Осмехује се стари на зе-
лено поље — умире осмех на истегнутим помод-
релим уснама.

— Хранитељко, уроди плодом!

Пролазе возови, пролазе пешаци збачени с
возова, нико не види радост човечанску на мртвим
уснама старчевим, што паде на далеком путовању.

— Слава теби, чија била ниси!...

Гледа Миша црно небо, украшено крупним звездама, црну степену а ни од куд гласка, и не схвати одмах. Поседео мало као иза тврдога сна, почешао се по угруваној глави, да га одједном опхрва ужас, оковавши му и разум и срце: отишли, напустили га, никоме он више није потребан, и никог да га изведе из страшног овог места.

Коса се Миши диже заједно с кожом, мисли му се замутиле, очи заледиле. Право на њега кретала се огромна једна сен. Одмахне он главом, сен се расцепи на двоје, а свакој половини израсле руке, ноге и велике киргиске главе у страшним, климавим шубарама. Иду киргизи у страшним шубарама, потскакују, истежу се, шуште травом, кезе зубе, машу рукама.

Дивљи крик, усамљен, раздера црну ноћну тишину:

— Мамице!

Није дуго трчао Миша.

Одостраг су га хагале киргиске руке, у уши му викали страшни киргиски гласови:

— Смрт!

Пред избезумљеним његовим очима израсте огромна репушина као огромни цин — нема више куда да бежи. Паде Миша на колена пред цином и лежаше све до ујутро у покорноме ћугању.

То није била смрт.

Смрт је ступала по вагонима, по вагонским крововима, по прљавим јендечима, где су се ваљали гладни. Смрт је сустизала војника с девојчицом, који отидоше напред, пронађе их на малој станици којој су грабили, а Миша је имао у цегу комад сакривеног хлеба и хиљаду рубаља, што му преосташе од продатога капута.

Кад изгреја јутарње сунце, прође ноћни страх, остаде само старачка слабост и јака главобоља. Очи гледају без живота, ни о чему не би да мисли.

Сеги се матере, али се помисао на њу угаси истога часа. Све је пролазило у тешком неразмрсивом сну. Тупо, равнодушно извади Миша из џепа хлеб, тупо га, равнодушно поједе. Хтеде да опет легне, да се тихо заплаче на туђој, недочекљивој земљи, а тело се опет набризга крепости, сведоше се обрве, запали упорна воља:

— Да пођем!

Разговетно се оцрташе далеке планине, телеграфски диреци и две стазице сјаних, титравих шина. Погледа Миша на обе стране, срце му удари на узбуну:

— Куда ће?

— Где је Ташкент?

— Да ли на оној страни — можда онде није...

Пламте, играју трачнице на јутарњем сунцу, иде по њима тешки страх од великог, безграничног простора, од далеких плавих планина.

А плакати не сме.

Ко ће да види Мишине сузе, кад унаоколо ни живе душе нема?

Ко ће да помогне Миши, ако цео дан престоји на истоме месту?

Прешао он двадесетак корачаји на једну страну — стао!

— Залутаћеш!

Прешао двадесетак корачаји на другу страну — опет стао.

Мати зацело мисли: путује синчић или је већ давно умро? Можда је и она сама умрла, ни Јаше ни Феђе нема одавно. Стојао Миша дубоко замишљен, чврсто стиснувши пребледеле усне, намах се сетио свега живота и првога дана кад је отишао од куће. Зар ће баш морати да погине? Погледа сјајне шине, премре у изненађењу: јуче се воз пео уз овај успон, дакле ваља ићи уз тај брег, на ту страну.

Притегао Миша јаче војнички опасач, нату-

као стари очев качкет, опипао бритвицу у цепу, храбрије се кренуо пут плавих далеких брда.

Простране су ширине степске.

Страх је у њима човеку, што плови попут малене тачке, туга обузима и степске орлове да седе на древним кнежевским могилама... Нема у стени човека, нема ни гласка човечијег. Репушине, жбуње, голе слатине испресецане дубоким пукотинама, и ретко кад камиља балега. Набаса човек на хартицу, избачену кроз вагонски прозор, — забели се кукавно као напуштена гошћа, прибавиши се уз корење суве траве; погледа узбудљивом радошћу бачени сељачки опанак, залутао из неког далеког незнаног села. Уздахне Миша, сети се Серјожке и Трофима, Јаше и Феђе, матере, лопатинских сељака, лопатинске речице, па опет упоран крене ногама, стискујући јаче узнемирене пребледеле усне. Ако га сада нападну киргизи, он ће им казати:

— Што бисте ме убијали? Узмите ми ножић, кајиш и качкет, гаће, кошуљу и хиљаду рубаља, само ме немојте убијати.

Тече степским просторијама ваздух, прожет сунцем. Тече час као море, час као огромна речица, час као мајушни поточић. Хвата оштро, напрегнуто око далеке знаке, налик на дрво или на човека, на заплавело село са сламним крововима, као у Лопатину, а после неколико тренутака ни дрвета, ни човека нигде, ни варљива села — расплинуло се.

Напреже Миша последњу снагу, пребраја телеграфске диреке, јогунасто, упорно премишља:

— Шта си се, ког ђавола, уплашио, ниси богаташ!

Набројао већ две стотине дирека, прешао на трећу стотину. Упорна воља за живог, која га је водила по шлиперима попут малог, узнемиреног црва, крепила је Мишине ноге, па је чак и потскакивао, покушавао да помало трчи. Кад би се сетио Трофима, који је допео у воз, горко осећање

неправде шибало га је још јаче. Сад је он сам, напуштен, нико се на њега смиловао није, и уздати се има једино у себе. Нека мисле да је умро, нека се возе у вагонима кад има и таквих људи да напуштају друга, а он ипак иде и нико га неће ни такнути, јер је сирота, и то мора свако одмах да види. Прошао он двеста бандера и проћи ће још двеста; ићи ће све дотле док не умре. А умре ли, куда да се дева? Таква је, дакле, наша сељачка судба: трпи душо...

С брега, из простране долине помоли се мала станица. Са станице крене му у сретање воз, из локомотиве, попут црнога стуба, излете дим. Миша викне, радостан:

— Погледај где је!

А кад се сусрео с возом, махаше сељацима старом очевом качкетом, стојећи подно железничког платна, испрати успламетела погледа последњу платформу натоварену житом, сети се цакова које му украдоше, па се опет, попут мале лоптице, стаде котрљати дуж сјајних, титравих трачница:

— Није ме више страх!

Иду му у сусрет три кудрава пса. Не беше људи унаоколо. Застаде Миша, застану и пси, а један леже међу шине. Миша се уплаши и, из страха да га пси не поцепају, стане се молити Богу, присећајући се молитава, али побрка све молитве а пси никако да оду. Онда Миша, премрев у срцу, пође да заобиђе, саже се трудећи се да се начини још мањи растом, да га пси не би приметили, али један пас пође такође на ту страну. Стаде Миша, и пас застане. Сети се медведа и двоје деце у шуми: кад се човек начини мртав, медвед га ни дирнути неће. Можда ни пси неће да дирају, ако човек умре привидно? Седе Миша на голу слатину, опрезно опружи ноге, једва мало поиздигне главу и стане пратити псе оштрим, напрегнутим погледом. У Мишиноме страху пси су израсли огромни, с дугачком, црном длаком, дугих искеже-

них зуба, па се одједном растопише. Онда се дигну у ваздух као три црна облака, пројуре изнад Мишине главе и залајаше далеко-далеко. Приклонила се ближе земљи Мишина глава, легла као на меки узглавак, очи се затвориле. Спавао он чврсто, дуго, сањао три пса, али то не били киргиски пси, него своји лопатински, а сам Миша не лежи на голој слатини у далекој степи, него код куће, у Лопатину, на обали лопатинске речице. Пси му лижу руку, лижу леђа, машу реповима. Један од њих запита људским гласом:

— Зар си се већ вратио из Ташкента?

Погледа он пса добро, кад то био коњ. Клекнуо он пред њим па говори такође људским гласом:

— Седај — ја ћу те однети.

Појаха Миша, крете. Коњ се одједном пропе, баци чифтета задњим ногама, збаци Мишу пода се, удари га копитом, право у чело.

Неко рече, вукући Мишу за ноге:

— Дужи се, мали, или си већ умро?

Није било унаоколо ни паса, ни људи, само му се слабо загледа у лице станични фењер. Трже се Миша, напипа бритву у џепу, хиљаду рубаља, скочи, стресе се, потрча. Станица је била мала, безљудна, између шина ваљале се коре од лубеница уваљане у прашину, избачене кошчице. Овуда је неко путовао, неко је даље отпутовао, остала су само испретурана огњишта од нагомиланих опека, смеће, ђубре и мрачна, нема тишина. Прође два киргиза, погледаше Мишу. Погледа и Миша њих, диже са земље две кошчице. Трећи киргиз пође право према Миши, ширећи руке. Пухита Миша станичним вратима, а киргиз за њим. Задрхте Миши ноге, у глави му се смути. Стеже он у џепу нож, хиљаду рубаља — последњу своју радост, шмурне у станична врата. Спази друга врата у задњем зиду, гурне их полако, искочи кроз задњи излаз, пође дуж оgrade... Срце му је лупа-

ло, ноге се саплитале, а тамо на станици виче неко крупним гласом, али не може да се разуме ниједна реч. Никад се дотле Миша није плашио, сад се пак одједном престрашио и обесио главу, не знајући шта ће. Сачувај Боже, да га убију или да му свуку последњу кошуљу? Нема ко да га одбрани, а викне ли, нико чути неће... Издувао се мало, почео да мили. Прође станичне грађевине, изиђе извај станице, застаде код мале стражаре.

Стражара је била без становника и без прозора са здераним лимом на крову, с порушеном пећи, с искинутим подом. Из разбијеног прозора излете нека ноћна птица — Миши поклекнуше колена. Кад се мало умирио, уђе бојажљиво у ненастањену, страшну стражару.

Ноћ је протицала лагано.

Разиграо се ветар, чупао остатке лима на крову, хујао, грувао у зидове, прескамукао као пас. Онда удари гром. Блесну стражара, као успламетела. Затутња кроз све углове, бацајући се, изломљена муња попут оштрих разјапелних маказа, да опет, кроз избијена стакла, навре црна, разбеснела ноћ.

Пљусну киша.

Седи Миша у куту, завлачећи руке у рукаве од кошуље, подрхтава, јежи се, и цео његов пређашњи живот, прост и безазлен, чини му се сада откинут, изгубљен заувек. Где ли он то сада седи? Ближе Лопатину или ближе Ташкенту? И не могаде да схвати, куд ће пре. Можда неће доћи никада, залутаће, онемоћати, остаће ево овде, у овој степи.

Оштар писак локомотиве прекиде узнемирене мисли, диже Мишу на ноге, изгура га из стражаре на мокру шуштаву траву, на кишу и ветар, под ударце грома и, полу слепа од светлуцања муња, поведе га на малу станицу; онде су, парајући помрчину, горела два фењера на локомотиви.

Падајући, клизајући се у раскорак по блатња-

вој земљи, спогичући се о шлипере, не мислећи на кишу и на ветар, који га је клатио с једне стране на другу, јурио је Миша возу, који иде за Ташкент. А тај ће воз несумњиво у Ташкент, јер су фењери окренути на ту страну. И ако Миша не оде сада, пропашће у овим местима, и неће имати куда да побегне од смрти...

Око машине гамизали су људи, лупали чекињима.

Вртео се Миша нешто мало иза њихових леђа, трчао дуж вагона, гребући рукама по закључаним вратима. Уплаши се још више да га неће метнути у воз, па се опет створи код локомотиве.

Неко се продера из помрчине:

— Макни се испред ногу!

Одмаче се једно два корака, скиде качкет.

Лије киша, хуји ветар а Миша стоји као просяк код степеница од локомотиве, држећи у руци стару очеву качкету. Кад је наишао машиниста са запаљеном буктињом и гримизна светлост, пуцајући на киши, пала Миши на лице, извлачећи га из помрчине, Миша рече гласно:

— Чико, драги, смилуј се, тако ти Христа.

Машиниста не одговори.

И опет је стојао Миша.

Лије киша, хуји ветар, лупају чекињи по точковима, а он пOLOGлав, цвокоћући од зиме и очајања, прибија се уз степенице од локомотиве. Опет се појави машиниста са запаљеном буктињом, и опет га Миша ухвати за руку.

— Чико, пропашћу овде!

Машиниста стаде.

— Ко си ти?

А Миша не зна ни сам ко је он сада: гладан дечко из среза бузулучког. Пошао по хлеб у Ташкент, а другови га напустили и нико неће да га метне у вагон. Да ли би могао икако да се прибије уз њих? Он ће платити нешто, ако треба: има бритву и хиљаду рубаља у новцу.

— Причекај! — рече машиниста. — Сад ће кондуктер, па њега да молиш, много!

Миша клече, испружи руке и гласом очајања, гласом туге и невоље своје, повиче болно:

— Чико, друже, тако ти Христа Бога, метни ме у воз, погинућу ја овде!...

Машиниста не одговори.

Дуго се пузао испод точкова, лупао чекићима, а онда оде станици.

Лије киша, хуји ветар, а Миша стоји код точка од локомotive, кићећи себе неодлучношћу па одједном, не питајући никога, попе се на локомotиву. Угреја мало леђа на „оцаку“ од машине, окрене прса, Загреја мало груди, па опет окрене леђа.

У зору престаде киша.

Завлада тишина, магла, мртвило.

У бледоме праскозорју издвајала се станица, киргиске кућице иза станице.

Дође машиниста.

Видевши Мишу с помодрелим лицем, мутне Мишине очи набризгане патњом, запита гласом, који није био љутит:

— Путујеш, друже?

Миша одговори жалостиво:

— Чико, немој ме терати одавде! Смрзао сам се ноћас!...

— Па куд путујеш, главо да би главо? Та пропашћеш, човече!...

Лакне човеку кад људи разговарају, и буде више храбрости. Испричао Миша куда ће и одакле путује, мало се и хвалисао: да му је само да се докотура до Ташкента, а тамо већ има рођаке. Два пута су писали Мишиној матери и здраво молили нека дође. Ако му се, вели, код нас допадне, може и да остане сасвим, а ако му се не свиди — кући ће се вратити с картом.

Слушао машиниста, смешкао се, гледао помодреле Мишине усне, рекао изненада:

— Хајд са мном!

Ташкент

Не поверова Миша одмах, а кад се нашао код жаришта локомотиве и видео невиђене полуте и точкове, завртње, кључеве, ручице и огњено ждрело машине, које се жарило жеравицом, у гладној глави искреосе немирне мисли: куда је зашао?

Повукао машиниста једну ручицу — горе, изнад крова, и звизну писак. Окренуо другу ручицу — локомотива крене одједном, заплива: прво полаганом, опрезно, па све јаче док не поче летети напред толиком брзином, да Миши срце поче брзо дупати а мисли у глави све се претурају. Каква их то сила носи, и ко је све то удесио?

На успонима је машина ишла спорије, онда је опет летела свом снагом, а машиниста у црној кошуљи гледа кроз прозор, пушкећу лулицу. Други човек баца дрва у ватрено ждрело и, намерно прихватајући Мишу, довикује машинисти:

— Друже Кондраћеве, да га бацамо место це-
ранице!

— Баци! — смејао се Кондраћев. — Биће вре-
лије...

Посматрао Миша нове људе с великим пошто-
вањем, видео да се они с њиме шале, па му је од те шале, од топлоте локомотиве све лакше, ве-
селије на души. А кад је друг Кондраћев од-
врнуо малу једну славину, наточио из ње кључале
воде у чајник, напио се сам и дао Миши лимену
цименту, Миша, ганут љубављу, рече искрено:

— Од кад нисам пио топлу воду?!

Кондраћев одломи корицу хлеба.

Хоћеш?

Не, није ту била крива корица.

Није се заситио Миша, њему је било мало
тврде корице, него није њега хлеб разгрејао ра-
дошћу, већ доброта, леп осмех на лицу друга
Кондраћева. Седео је као код куће, код вреле пе-
ћи, често дремао, заборављао где је, дремљиво пи-
пајући у цељу бритвицу, премишљао мирно и с
радошћу:

— Здраво добри људи!
Кад су почели прилазити једној великој станици, Кондраћев каза:

— Ти ћеш, Микаило, сада одавде да искочиш: машина ће у депо, на поправку. Да је добро прикрпимо, да нам се не лудира, па ћемо наставити путовање за Ташкент.... Није више далеко...

Миша обори главу.

— А што си се ти уплашио?

— Људи су свакојаки! Неки хоће да поведе, а други тера, за инат.

Кондраћев га потапше по рамену:

— Не бој се, Микаило, путоваћеш са мном, само се не одмичи далеко од станице. Чим машина изиђе из депоа, ја ћу засвирати двапут на овај писак, а ти трчи. Јеси ли ме разумео? Ако код машине не видиш мене, — а ти чекај!...

— Добро чико, тако ћу и да радим.

— У!

— А сад одох да видим наше сељаке на станици да ако се који нађе. Пушите цигаре?

— Зашто?

— Хоћете да вам купим цигаре?

Кондраћев се осмехну.

— Ако ми купиш цигарета, нећу да те узем на машину...

На станици му се Миша мило загледа у лице, без воље искочи из машине, седе позади воза, изу се, извуче из опанака врвце, баци подеране опанке а чарапе, везане врвцама, пребаци преко рамена и бос, натукавши качкет на главу, оде на трг. Није хтео да одмах даде високу цену за хлеб, па се Миша много цењао код разних пиљарица, као сељак који купује коња. Цене су свуд биле исте, њему се пак много јело, нарочито кад виде округле хлебове па, погледавши последњи пут сакривену хиљадарку, купи велику комадешку хлеба од просејана брашна. Поједе половину, отежа, наду се, помисли уморан:

— Доста, сутра остало!

Пронесоше сељака на носилама.

Погледа Миша плаву браду, плаве чакшире и голе поцрнеле пете, напуни се туђе туге, зажали покојника:

— Ипак сам ја срећан човек: он, ето, умро, а ја још бауљам...

Иза станице седели сељаци, сељанке, девојнице — читаво гладно стадо. Запита Миша двојицу сељака:

— Од куда путујете?

Сељаци не одговореше.

Миша се наљути.

— Што не говорите?

Онда један сељак каза:

— Седи ти, мали, на миру; мука и без тебе...

А други додаде:

— Чамимо већ четири дана у овоме месту — није нама до празних разговора...

А Миша рече као велики прави сељак:

— Седео сам и ја, ништа мање од вас, провео читаву ноћ у степи, сам самцит, ишао пешнице.

— Па како си ишао?

— Ишао тако, терала ме невоља.

— Лупа којешта! — осече се сељак.

Миша поправи стари очев качкет, стаде причати како су га напустили другари, како је једну ноћ преноћио просто у степи а другу у стражари, и био потпуно сам. Онда се нашао један машиниста, друг Кондраћев, метнуо га на локомотиву, појио чајем из свога чајника и давао му по мало хлеба. Да је повише таквих људи, одавно би сви стигли куд су кренули.

Причао Миша мирно, гласом убеђеним, чврстим, па и сам због тога изгледао виши растом.

Занесен пажњом, поче се хвалити:

— А сад идем да седнем на локомотиву!

— На какву локомотиву?

— Код друга Кондраћева.

И оде.

Окрене се сељацима, помисли:

— Завиде људи, јакако!

Јуриле две маневарске локомотиве, оштро пиштале звиждаљке, откачивали се вагони, шкрипали гибњеви. Испред локомотива звижде железничари у мале пиштаљке. Видећи кондуктера с двома чутурама за појасом, Миша запита:

— Куда ће ове локомотиве, друже?

— Матери у гаће! — рече кондуктер.

— А?

— То ти је „а,,!

Обојица прскоше у смех.

Кондуктер оде даље, а Миша остаде босоног на врелој шини. Прође црвеноармејац с пушком. Миши се прохте да се и с њиме поразговара:

— Друже, колико је сати?

— А колико теби треба?

— Има ли два по подне?

— Има! — рече црвеноармејац. — Два велика и, трећи, мали.

Миша се није љутио: шаће се људи, и сам се он шали. Јуче се мало наплашио, а сада, после јела, већ је веселији. Било би лепо, кад би свакога дана могао да поједе толики комад хлеба...

Пред стражаром стоји скретничар с бакарном звиждаљком у руци. Звиждаљка му очишћена, све блиста, а железничар — с дугом брадом — нимало љутита погледа. Приђе му Миша, рече беспослен:

— Друже, хоћеш ли да купиш бритву?

— Шта ће ми?

— Може ти затребати.

— Дај, да видим!

Пре него ће пружити ножић, Миша диже са земље дебелу иверку.

— Засеци, покушај, оштар као гуја...

Покуша железничар — оштро.

— Да је ниси украо?

Миша се увреди: па то је његов нож, донео га отац из војске и, да му није невоље, он га не

би продао ни за шта на свету, јер таквих ножева нема, нарочито их овде нема. Чак ни код њих, у Бузулуку, сигурно нема таквих.

— У каквом то Бузулуку?

— Има таква варош, мања од Самаре!

Дуго су разговарали.

Ножих Миша продао није, али за сада није ни била невоља велика. По гдегде би пружио руку за милостињу, скидао стари очев качкет и говорио спокојно, нимало жалостивно:

— Парченце хлеба уделите!

Довикнули би му:

— Торњај се до триста ђавола, деране; досадисте, као пси!

Пре би се Миша наљутио, али сад је просно не од глади, не због гладних празних црева — него тако, од мангуплука: у цепу има мало парченце хлеба, па је поред њега ишао без страха. Само се у једноме вагону развежише одједанпут двојица: један, што је читао књигу, баци кочан од јабуке с великим црвом, а други, у плавим наочарима, напуни му крило корама од лубенице. Миша се обрадова, јеђаше коре од лубенице са самом покожицом, наду се и, клатећи се лењо с отежалим трбухом, чак и не опази како се дан примиче вечери: пружише се вечерње сенке, запалише фењери.

Код агитпункта*) сеира армуника.

Из гомиле искочи млад један сељак, вепро размаче круг око себе, тресне капу о земљу, лупи ногом обувеном у мордовски опанак, довикне весело армуникашу:

— Пуштај пару!

Затим викне окупљенима:

— У страну, децо и другови, хоћу да окренем бригу на весеље! Никола, да процумбусимо, мало пред смрт, дошло доба кда се мрети мора...

Армуника пређе и ожеже камаринског*).

*) Агитационе тачке.

*) „Коморник сељак“ — весела, популарна игра.

Пљесне сељак дланом о длан, изви се, чучну, избаци ноге, крене задњицом на петама, стаде се окретати на прстима, цикне, врисне, седе изнеда на тле, преметне се изнад глава, пође клатећи се у раскорак, ширећи руке.

— Ију-јууу, цукин сине, камарински сељо, што си, брајле, оборио главу?

Свирала армуника, Ђипао весели сељак а са колосека носе прегажену жену, сву крваву. Да ли је нехотице пала под точкове маневарског воза, или је сама скочила под воз од туге и глади — нико то није знао, нико за то није питао. Видео Миша само главу с дугачком распуштеном косом, виси као у заклане овце, и тешки страх, горка, не детињска жалост притиште Мишино срце. На бледој светлости ноћних фењера ходао је он утучен, згужван новим мислима, и свуда видео црну невољу што му је дојадила: плачу жене, цвиле деца, пакосно псују сељаци, а машина из депоа никако да дође.

Уморио се Миша, спава му се, али неће да легне: заспи ли само — остаће у овоме месту.

Прође и ноћ, прогледа и јутро мутним очима, а машина не долази. Нигде ни друга Кондрајева.

— Зар баш да превари?

— Зар да отпутује сам?

У дугоме низу стојали су јучерашњи вагони, свет је још спавао по вагонима, нема кога да пита, а сам Миша никако да погоди: јесу ли то они исти вагони или су дошли други? Стану га мучити злоба и страх. Возио се он — возио, ходао он — ходао — кад опет несрећа. Зацело, никада неће стићи до мете и негде ће на сваки начин да погине, јер он у свачем греша. Требало је да чека на томе месту, а он отишао да слуша армунику.

— Ух, будала, да би будала!

31

Далеко се расуло руменило на небу иза станице а Мишина туга, као пред смрћу, уштину га за

срце које га је много заболело. Хтеде да плаче од јада, да се чупа за косу, кад из депоа, брек-ћући димњаком, изађе весело одморна локомотива, писне радосно у јутарњој тишини а срце Мишино разигра се као врабац:

— Иде, мила, иде!

Јурне у страну Миша да га не прегазе токови, а кроз прозорче из кућице на машини, вири друг Кондраћев, у устима му јучерашња лулица. Опасио он Мишу, довикну нешто, али Миша не чу добро, него потрча за машином, по шлуперима. Удари машина насатке, стане јурити вагонима, груне у њих, стане. Опет друг Кондраћев довикне Миши, који је мрдао врхом од носа:

— Па, хоћемо ли, Микаило?

Одједном осети Миша свраб по целој телу, а речи, које би да изговори, никако да нађе. Намести качкет, почеша се по врату, одговори гласно:

— Ни тренуо нисам ноћас!

Насмеја се друг Кондраћев.

— Сила си ти, знам ја. Пењи се брже, да не отпутујем сам.

У то време био је Миша најсрећнији човек на свету.

Опет, као и на пређашњим станицама, сељаци су јурили, жене викале, плакале, молиле да их приме у воз, а он седи спокојан у куту на поду, и то не ма где, него на локомотиви, и не седи тек онако, него се све смешка. Сети се Серјожке и Трофима, помисли:

— Е, да ми је да сада однекуд наиђу!

Окренуо друг Кондраћев једну полужицу, — а станичне зграде пошле лагано уназад. Не могаде Миша да отрпи, изиђе из свога кута и, задовољан, весео и поносан, извири кроз вратанца: гледа, два сељака трче поред воза, жена с дететом, црвеноармејац с пушком, зачује плач...

Још брже појуре уназад фењери, дрвеће, ста-

ри вагони без точкава, пелене на вагонима, дрва, тањиге, даске — погледа им у очи весела, плава степа. Пружише се језера у зеленим трскама, блиставе реке, па опет пространа степа, опет зелени ритови, планине, камење, песак. Гледа Миша похлепним блиставим очима а у мислима топло захваљује другу Кондраћеву, који га вози као сина. А друг Кондраћев, осећајући Мишину радост по сјају његових очију, пита намерно:

— Па, Микаило, како послови?

— Полако.

— Скоро па ћемо у Ташкент!

— Колико дана још?

— Ако не будемо застајкивали — дан и ноћ, а после тога ујутро...

Хтеде Миша да каже неку лепу реч, да друг Кондраћев појми колико му је Миша захвалан, али у Мишином језику не беше такве речи, само су му очи блистале, пуне љубави и оданости. Поједе он још преостало парченце хлеба, не засити се, али помисли:

— Нека, претрпећу се ја...

Пред вече запита друг Кондраћев:

— Много си гладан, а, Микаило?

Би стид Мишу да досађује добром човеку, па рече одлучно:

— Једите сами, куд ћете ви и за мене да накрмите?

А друг Кондраћев опет:

— Нека Микаило, има начина! Ево теби корица, да мало иступиш зубе, млади су. А ако и зуби не помогну — натопи у води...

Не виде Кондраћев Мишиних очију, пуних љубави и оданости, само му чу уздрхтали глас:

— Зафаљујемо покорно, чико!

Размекшала се сува корица у врелој води, размекшало се и Мишино срце од великог осећања, које га је уморило. Поједе корицу, попи топлу воду и, пружајући Кондраћеву непродати ножић, рече уздрхталом гласом:

— Примите овај мој мали поклон за вашу доброту!

А и Кондраћеву задрхта глас:

— Шта ће мени?

— Па повезли сте ме, смилували сте се.

— Хвала Мишо, метни у џеп.

Али је Миша молио тако ватрено, тако су му милокрвно блистале очи — да не могаде одбити. Узе Кондраћев велики дрвени ножић с рупицом у држаљи, обеси га за врвцу о један прст, намота, осмехну се па, провукавши главу кроз прозор, гледаше дуго у плаветну вечерњу степену добрим, насмејаним очима.

Спавао Миша те ноћи добро и мирно. Сањао мајку, Јашу и Феђу, лопатинске сељаке и сељанке. Мати му као загрејала купатило, као пришла му постељи, говори тихо:

— Мишо, спаваш ли или си будан? Хајде сине, благо нани, иди опери се после пута, спремила сам ти и кошуљу...

Опрао се Миша, чак се и метлицом испарио — много му се изморило тело на далекоме путу — дошао из купатила, велики, да га човек не позна. Сео за сто на предњу клупу, почео да прича за друга Кондраћева.

— А како наш Серјожка? — запита Серјожкина мати. — Где си га оставио?

Миша одговори мирно:

— Серјожка не издржа: метнуо сам га у болницу, а он потегне и умре.

Почне Серјожкина мати да плаче, почне да пребацује Миши, а лопатинци кажу:

— Шта је ту крив Микаило, сваки може да умре....

Хтео Миша да изиђе у двориште, да види остављено газдинство, кад у кућу уђе друг Кондраћев главом, викне у само уво:

— Устај, дижи се!

Скочи Миша, не разуме види Кондраћева, чу весео глас пун храбрења:

— Па Мишо, видиш ли ти ово?

— А шта?

— Сад ћемо стићи у Ташкент.

Залупа снажно у Мише срце, па стаде одједном, као да је некуда пало, у очима му забљешти. Прво није видео ништа, само је поред локомотиве јурила нека зелена мрља, а кад је машина успорила ход, пружише се ташкентске баште, зидови од иловаче, танка висока дрвета.

— Јој, Ташкенте слатки!

Поред башти пролазиле су чудновате, невиђене тањиге (арбе) на два огромна точка. Сити коњи с тракама уплетеним у репове и у гриве звецкали су прапорцима. Коње су јахали неки чудни, невидовни људи с повезаним главама, а испод огромних точкава дизала се бела, густа прашина. прекривајући вртове, дрвета, и кроз њу се ништа није могло видети.

После су на малој ждребади (ишацима) јахали дебели црнобради сељаци, такође повезаних глава. Седе сељаци на малој ждребади, куцкају ждребад по врату танким штапићем, а ждребад, стрижући дугим ушима, иде без узде, и репови им баш као у телаци.

Машина застаде за часак.

Извирио Миша, гледа: продавци с котарицама на глави, слуша — гласови им нису руски. Из корпице, из дрвених коританаца дижу се свакојаке јабуке и још нешто, некакве јагоде у црним и зеленим гроздовима, широке и беле лепиње.

— Ето, како живе! — помисли Миша, облизујући језиком суше, гладне усне.

Кондраћев запита:

— Па Микаило, јеси ли сад задовољан?

А он ни сам не зна шта да мисли: рекао би мило му је и срце му се стеже — много је, притисло.

Кондраћев умирује:

— Е сад ,Микаило, сад више нећеш да про-
паднеш.

— А има ли овде Руса?

— Свакојаким ти има ту. Кад одеш у варош,
видећеш. Знаш ли где ти станују рођаци?

Застиде се Миша, поцрвене, окрете у стра-
ну.

— Знам.

— А шта ти они падају?

— Нека својга.

Кињи Кондраћев питањима, а Миша тужан,
премишља:

— Лажем! Зар не видиш да те лажем?

У граду, на станици, погледа он последњи
пут друга Кондраћева, поклони му се до земље,
стане одједном трептати очима из којих плуснуше
сузе, рече са пуно душевности:

— Чико, зафаљујемо покорно.

— Ништа Мишо, ништа, немој се клањати.
Гледај да теби буде добро!

— А да ли ћете ви долазити овамо?

— Ја увек овамо путујем...

— Онда збогом, ваљада ћемо се још видети.

— Збогом Мишо, и срећан ти пут!

Искочио Миша из локомотиве, пребацио ча-
рапе преко рамена, осврнуо се, још једанпут се
поклонио другу Кондраћеву па, осврћући се на
камените грађевине, вреле од сунца, на високо
дрвене покривено прашином, утону као капљица
у људску тиску. Гурне руку у џеп, кад тамо бри-
тва... Ево је.

— Шта је то?

Прво се Миша зачудио, хтео да појури ло-
комотиви, а онда помисли, одахнувши:

— Куд би такав човек да узме!

На станици су лежали сељаци и сељанке: голи,
полуполи, опаљени од ташкентскога сунца, боле-
сни, самртници. Погледа Миша поиздаље, приђе
ближе, постоја, помисли:

— Зар и овде оскудевају у хлебу?

Изиђе.

Снебивљиво се упути зеленом улицом с високим дрветима, стаде.

Устури главу, посматрајући неко рачвасто дрво, заблену се у црнобрадог сељака (сарта) који је жао на маломе ждребету, па се намах уплаши: иде му у сусрет човек ли је, или није човек: руке, ноге се виде, и глава, а спреда, место лица — црна завеса*). Склони се Миша у страну од чуда невиђена, намршти се истуривши усне, па опет крете лагано тесном зеленом улицом у прашињави, сухи, врели град. Дуго се црнела глава под великим очевим качкетом, дуго белеле чарапе, пребачене преко рамена. Застане поново, погледа у прљави, прашињави арик (јендек), пође опет, скрете иза угла и нестале га...

32

У позну јесен, једног ведрога топлог дана, па постаји између Бузулука и Самаре, стао ташкентски воз. Из вагона, с платформи искачу сељаци. Воз није стојао дуго. Кад су вагони кренули даље, пословно клопарајући точковима, на тврдом смрзнутом танком слоју песка, поред колосека, лежала наслагана гомила цакова доведенога жита, обележених крстићима, штапићима, искривљеним неједнаким словима.

На двама врећама, од по једно три пуда свака, било је исписано мастиљавом писаљком: Мих. Дон.

Врећама приђе чврст, сунцем опаљен дечак под великим подераним качкетом, осмотри пажљиво чворове на цаковима, упре неколико пута испруженим прстом у вреће, задовољан напне црије, неумивене образе.

*) Сарчанке под ферецама.

Чврсти, опалени дечко раскорачи се широко, по сељачки, — ноге му умотане у крпе —, мирно и значајно погледа у два цака чврето увезана са по два чвора, увуче у се, мрдајући врхом носа, снажни јесењи ваздух, искашља се, одмахну главом.

— Зима као и код нас! Зацело су ноћу већ почели мразови...

То је био Миша.

У Ташкенту је дуго лутао по трговима, ноћивао под плотовима, ваљао се у прљавим јендацима, мислио умреће — спопала га нека трбушна болестица: данима га мучио пролив, а црева да му искуљају од гњилих јабука и бресака, које је скупљао. Па ипак, не погибе у тешким данима, претрпе, поднесе: и ваши, и блато, и трбобољу... Појео је и бритву и опасач, скупљао труле јабуке, пружао руку за милостињу, па му је све то досадило, огадило; на тај начин се жито кући одвести неће, а Миши треба жита, за сетву да спасава газдинство...

Ступи он на рад у бацтованциницу богатога једног сарта, набаса на бузулчке сељаци и оде да с њима у друштву ради у степи. Млатио је пшеницу, секао ситу, дугару, зарадио две вреће од по једно четири пуда, два пуда дао које за превоз, које појео на путу, не хотећи да богоради за милостињу, па се заједно са сељацима вратио у родни крај.

Лопатинаца није било на станици.

Кад су пред цаковима стале двоје таљиге из суседног села и сељаци натоварили своје жито, каза Миша кочијашима:

— Товарите, и моје вреће, платићу што је право.

— Биће тешко! — узјогуне се кочијашин.

Миша рашири руке.

— Како тешко! Шест пудова, у највећу руку. Тераћемо полако, немамо се куда журити, а ви ћете и овако и онако поред нашег села.

Иде Миша барабар са сељацима иза таљига, разгледа појудно сваки ђувик, удољицу, јазбине пухова, а све мисли на матер:

— Да ли је жива, или не?

Опаса узбуђеним погледом пуста, умрла поља, држаше за часак на длану тврд грумен земље, подигнут са незасејане њиве, уздахну:

— Пошто су сад код нас коњи, кад човек хоће да купи?

На дому га дочека замукла изба са зеленим стаклима у малим прозорима. Из дворишта, кроз отворене вратнице, промоли главу ситна кудрава травица, висока лобода испод оградe и напуштена поцрнела дуга*) с алчицом окренутом у вис.

Мати му није изишла у сретање.

Нису истрчали ни Феђа ни Јаша.

Сељаци возари унесу на рукама у двориште Мишине вреће са пшеницом, метну их на узвишење под прозор.

И опет не изиђе нико да дочека путника.

Срце му задрхта, на очи паде мрак.

Измилео деда Игњатије из своје капијице, принео шаку очима, разгледајући таљиге с цаковима, викнуо слабим гласом:

— Помоћ, шта ли, коме?

Неко погледа из прозора преко пута.

Одлучи Миша возарима мало жита за подвоз, притрчи журавоме старцу, који се клатио на све стране.

— Дедине, а где су наши?

Уперио деда Игњатије на Мишу, угашени поглед пун неразумевања ухватио се за браду државим прстима.

— Стани, чекај, одакле си ти?

Приђоше две жене, опиташе вреће на узвишењу, дигоше два зрна што су се откопљала, рекоше отежући:

— Куку, шта је све он донео!

*) Део коњске запреге, чисто руски, слично воловскоме јарму.

У црној, поцрнелој изби, на голој постели, под мртвим очима двеју икона из предњег а кута, лежала је болесна мати.

Јаша и Феђа су помрли.

Наднео се Миша над, болесну матер, рекао тихо:

— Устани мајко, допутовах.

Уплаши се и обрадова мати, једва покрену усне.

— Боже, Миша!

— Хлеба сам дотерао, нано, теби.

Извади из џепа окорели комад белог а хлеба, прегршт сувих јабука, гурне матери у ледену руку.

— Нај, нано, једи!

— Остаде ли ми жив, сине мој?

— Жив сам, нано, не бој се.

Стоји Миша поред матере, цри велики, не можете га познати, а она га мази по образу сувим прстима.

— Куку мене, срце моје!

Затим је дуго ходао по опустеломе дворишту, обраслом чулавом травицом. Гледа суву коњску балегу, сети се коња: мораће да купи. Гледа кокошије гнездо са два перцета на поцрнелој слами, уздахну тужно: мораће да од почетка заснива цело газдинство. Нема коње, ни кокошке...

У мршави кров од стаје улетео врабац који је неким чудом остао читав, скакуташе на пречази, нашепури се, замисли, погледа Мишу жмиравим очима.

Замисли се и Миша, гледајући врапца. Диже поцрнелу дугу, метну је у кут, стаде поред цакова са пшеницом, рече чврсто:

— Тја, шта ту човек да ваздан тугује, мораћу да кућим све из почетка...

— К Р А Ј. —